

ЫСЫК-КӨЛ кабарлары

Шаршемби, 28-январь 2015 -жыл № 3 (11539)

Гезит 1938-жылдын
1-сентябрынан
баштап чыгууда

• ЭПИЦЕНТРДЕ

«КУМТӨРДҮ» ЭМНЕ ҮЧҮН УЛУТТАШТЫРУУГА БОЛБОЙТ?

Кыргызстандын Жогорку Кеңешинин фракцияларынын бири «Кумтөрдү» улутташтыруу тууралуу мыйзамдын долбоорун коомдук талкууга койду. Алар муну кенде биргелешкен жаңы ишкана түзүү маселесин мүмкүн болушунча тезирээк чечүүнүн ордуна жасап жатышат. Ошол эле учурда серепчилер «Кумтөрдү» улутташтыруу өлкөнүн экономикасы үчүн орду толгус кесепеттерге алып келерин эскертип келишет. Кандай кесепеттер? Бул суроого жоопторду ушул макаладан алууга болот.

• Егор Васильев

Биринчиден, «Кумтөрдү» улутташтыруу акыркы учурда калыбына келип жаткан элдин бийликке болгон ишенимине доо кетирет.

Улутташтыруу деген эмне? Юрист Памир Сайназаровдун айтымында, бул экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу инструменти. Мындай аныктаманы мый-

замга карап иш жүргүзгөн өлкөлөргө карата колдонууга болорун белгилей кетүү маанилүү. Кыргызстан, республиканын жетекчилиги тарабынан көрүлгөн аракеттерге карабастан азырынча андайларга кирбейт. Ошондуктан депутаттардын «Кумтөрдүн» ишинде дал ошол мамлекеттик кызыкчылыктарга кам көрүүсүнөн шектенүүгө себептер жетишерлик. Дагы бир учур маанилүү. Кыргызстандыктар

2010-жылдагы апрель революциясынан кийин өлкөдө болуп өткөндөр тууралуу жаңы эле унута башташты. Эске салсак, Убактылуу өкмөт май айынан декабрь айына чейин 38 декрет кабыл алып, анын негизинде Бакиевдин үй-бүлөсүнө тиешеси бар делген менчик ээлеринен мамлекеттин пайдасына 45 объектини тартып алган.

Уландасы 3-бетте

• БУЛ САҢДА:

КУМТӨР: МЕМОРАНДУМДАН МАКУЛДАШУУГА ЧЕЙИН

Өлкөнүн көрүнүктүү серепчилери Кыргызстанга «Кумтөр» менен биргелешкен ишкана түзүү эмнеси менен пайдалуу деген суроого жооп беришет. **2-бет**

ТУРУКТУУ ӨНҮГҮ ЖОЛУНДА

«Кумтөрдүн» социалдык саясатынын маанилүү артыкчылыгы – Ысык-Көл аймагын комплекстүү өнүктүрүү. **6-7-беттер**

БАШКЫ БААЛУУЛУК – АДАМ ӨМҮРҮ

Биздин гезиттин кабарчысы өзүнүн репортажында натыйжалуу жана коопсуз эмгектенүү үчүн кандай шарттар түзүлүп жаткандыгы тууралуу баяндайт. **9-бет**

КӨЙГӨЙ МЕНЕН КҮРӨШКӨНДӨН КӨРӨ АНЫН АЛДЫН АЛГАН ЖАКШЫ

«Кумтөр» жашыл экономика саясатын ишке ашыруу менен өзүнүн ишинде ушундай принципти карманат. **10-11-беттер**

ЫСЫК-КӨЛДҮН ТАРЫХЫНА ЧӨМҮЛГӨНДӨ

Ысык-Көлдүн түбүндө калган байыркы шаарлардын археологиялык табылгалары түрүндө бизге чейин жаңырыктары жеткен уникалдуу цивилизация тууралуу аңгеме. **13-бет**

КУМТӨР: МЕМОРАНДУМДАН МАКУЛДАШУУГА ЧЕЙИН

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттары «Кумтөрдө» жаңы ишкана түзүү тууралуу меморандумду бекиткенден бери дээрлик бир жыл өттү. Эгерде биргелешкен ишкана (БИ) толук кандуу иштесе, өлкөнүн экономикасына теңме-тең (50гө 50) үлүшү менен бере турган жакшы жактарын сезе баштамак.

✎ Егор Васильев

Бул макалада биз биргелешкен ишкананын Кыргызстанга берип жаткан артыкчылыктары тууралуу айтып беребиз. Алар аз эмес, бирок эң негизгилерине токтолобуз.

Белгилүү болгондой, БИ түзүү тууралуу меморандум КРнын парламентинде 2013-жылдын декабрь айында бекитилген болчу.

Адилеттүүлүк принциби

«Кыргызалтын» ачык акционердик коому (ААКнын) төрагасынын орун басары Кылычбек Шакировдун айтымында, документ адилеттүүлүк принцибине негизделген. «Сөз бизнес боюнча өнөктөштөрдүн бири бирине адилеттүү мамилеси тууралуу болуп жатат. Кыргыз тарап үчүн төмөндөгүлөр маанилүү болчу. Биринчиден, Кыргызстанга кенди көзөмөлдөө зарыл. Биз ага ээ болдук. Экинчиден, биргелешкен ишкана республикада катталат, ал эми директорлор кеңешин биздин республиканын өкүлү жетектейт деп макулдашканбыз», - дейт Кылычбек Шакиров.

Андан тышкары, өкмөттүн маалыматтары боюнча, 2016-жылга карата биргелешкен ишканадагы башкармалыктар менен бөлүмдөрдөгү жетекчилердин 75 пайызы кыргызстандыктар болмокчу. Ага кошумча, меморандум боюнча 2003-жылдан бери Кыргызстан биринчи жолу «Центрранын» биржадагы баалуу кагаздарынын баасынын өсүшүнөн киреше ала алат.

Сөз болжол менен 60-80 миллион доллар тууралуу болуп жатат. «Ошондуктан биз жаңы ишкана

туруктуу иштеп, анын айланасында ар кандай ызычуунун болбошуна кызыкдар болушубуз керек», - деп түшүндүрөт Кылычбек Шакиров.

Ошондой эле канадалык компаниядагы 2026-жылдан кийин калдык сактоочу жайдагы алтынды казып алуу укугун өз ыктыяры менен Кыргызстанга берет. КР өкмөтүнүн маалыматы боюнча кендин калдык сактоочу жайында ушул тапта 74 тонна баалуу металл бар. 12 жылдан кийин бул көлөм 125 тоннага чейин жетмекчи.

Өлкө үчүн миллиардаган долларлар

Бидеги каржы агымдары кандайча бөлүштүрүлөт? Унциясына – 33 граммына (бүгүнкү күндө алтын бир аз арзаныраак, бирок, аналитиктер анын баасынын тез арада өсө тургандыгын божомолдоп жатышат) 1350 доллар болгон баада ишкананын жалпы кирешеси 2014-жылдан 2016-жылга чейин 9,6 миллиард деп божомолдонот.

5,2 миллиард доллар операциялык жана капиталдык чыгымдар менен 1,3 миллиард салыктарды алып салгандан кийин болжол менен 3 миллиард доллар алабыз. Анын тең жарымы Кыргызстанга тиет.

Ишкана тарабынан Кыргызстанга салык түрүндө 1,3 миллиард доллар төлөнгөндөн кийин дээрлик ири 3 миллиард доллар келип чыгат.

Дал ушунча сумманы өлкө азыр кредит берүүчүлөргө карыз.

«Республиканын «Центррадагы» 33 пайыз акциясы бар кезде, бизге: кирешеден баланча акча реинвестицияга (өнүктүрүүгө) кетет, түкүнчөсү – акцио-

нерлерге дивиденддерди төлөөгө кетет деп айтып келишкен. Жаңы ишканада болсо кирешенин жарымын КР, жарымын «Центрра» алат. Биз акчаны өзүбүздүн билишибизче жумшай алабыз, алар дагы ошенте алышат», - деп белгиледи «Кыргызалтын» ААКнын төрагасынын орун басары Кылычбек Шакиров.

Анын айтымында, «Кумтөрдө» жыл сайын канча алтын өндүрүлө тургандыгы 2026-жылга чейин тоо-кен планы бар. Сөз болжол менен жылына 18-20 тонна алтын тууралуу болуп жатат.

Убакыт – акча

Салык жана таза кирешеден тышкары биргелешкен ишкананын социалдык дагы милдеттенмелери: мектеп, оорукана, спорт залдарын куруу, Ысык-Көл облусунун өнүктүрүү фондуна которуулар ж.б. бар экендигин унутууга болбойт. Буга аз дегенде эле 26 миллион, көп дегенде 100 миллион доллар керектелет (алтындын дүйнөлүк баасына жараша).

Башкача айтканда, биргелешкен ишкананын кирешелери бардык төлөмдөрдү эске алуу менен кийинки 12 жылда 3,5 миллиард долларга жетиши мүмкүн. Эгерде бүгүнкү күндө «Кумтөр» республиканын ички дүң өнүмүнүн (ИДӨ) 12 пайызга чейинки бөлүгүн камсыздап жаткан болсо, БИ түзүлгөндөн кийин бул сандар 1,5-2 эсеге чейин жогорулашы мүмкүн.

Бирок бул саясатчылар «Кумтөр» боюнча юридикалык макулдашуулардын майда-бараттарын талкулоого киришкенде гана мүмкүн болот. Кылычбек Шакировдун айтымында, меморандум – башкы багыттар тууралуу гана концепция, ал боюнча тараптардын ортосундагы кесилиш чекиттери табылган. Алдыда али көп иш жасалышы керек», - деп айтты «Кыргызалтын» ААКсынын төрагасынын орун басары.

ЭМНЕ ҮЧҮН БИ?

Бул суроого өлкөнүн көрүнүктүү эксперттери жооп беришет

ЭЛДАР ТАЖИБАЕВ,
Кыргызстан тоо-металлургиялык профсоюздун Борбордук комитетинин төрагасы:

– Биргелешкен ишканада кыргыз тараптан өндүрүштүк-техникалык менеджменттин санын көбөйтүү божомолдонууда. Макулдашуунун маанилүү бөлүгү Центранын Кыргыз Республикасынын БИнин жетекчилигиндеги жарандарынын санын көбөйтүү боюнча милдеттенмелер болуп саналат, 2016-жылга карата жетекчиликтин 4 жогорку деңгээлинин менеджерлеринин 90 пайызынан кем эмеси жана жетекчиликтин үч деңгээлинин 75 пайызы Кыргызстандын жарандарынан алынат. Башкаруучу компаниянын эки вице-президенти дагы кыргыз тараптын өкүлдөрү боло тургандыгы жакшы жагы болуп

саналат. Ансыз деле ишкана кызматкерлеринин 95 пайызы КРнын жарандары. Кыргызстан өкүлдөрүнүн катары дагы көбөйүшү экологиялык тобокелдер жана өндүрүштүк коопсуздук боюнча өндүрүш циклинин айкындуулугу тууралуу кабарлайт. Эң башкысы, биргелешкен ишкана түзүү «Кумтөрдөгү» өндүрүштү сактап калууда ишенимдүүлүктү берет. Сатып алуулардагы көзөмөл да кыйла күчөрүн эске алыш керек. Компания ансыз деле жергиликтүү кызмат көрсөтүүчүлөр менен иштешип келген, ал эми биргелешкен көзөмөл толук ачык-айкындуулук тууралуу айтып турат.

ИГОРЬ ШЕСТАКОВ,
журналист, саясат таануучу:

– «Кумтөр» компаниясы Кыргызстандын инвестициялык климатынын лакмус кагазы. Анын ийгиликтүү ишмердүүлүгүнөн республикага ири инвестициялардын келиши көз каранды. Дагы бир маанилүү учур – кениндеги өндүрүш эң эле заман-

бап өнөр жай технологиялары боюнча жүргүзүлөт, бул өлкөнүн бүткүл өнөр жайы үчүн жакшы үлгү катары кызмат кылат. Буга байланыштуу бардык тараптар үчүн мыкты вариант – бир пикирге келишип, биргелешкен ишкана түзүү.

БАКЫТ БАКЕТАЕВ,
саясат таануучу:

– Биргелешкен ишкана түзүүнүн негизги жакшы жагы – анын Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинде катталуусу, мында бүткүл ишкана биздин, кыргыз мыйзамдары боюнча иштейт. Муну калка жеткирүү керек. Мен биргелешкен ишкананы өткөн

жылы эле түзүү керек болчу деп эсептеймин. Өлкөнүн ошол кездеги премьер-министри Жантөрө Сатыбалдиев жасашы керек эле. Ошондо ушул жылы жаңы келишимге ылайык, биз кошумча 50 миллион доллардан ашуун пайда алмакпыз.

МАРАТ КАЗАКБАЕВ,
саясат таануучу:

– Биргелешкен ишкана түзүүдө пайдалуулугу каржы жагында да, саясий аспектиде да камтылган. Келечектеги биргелешкен ишкананын туруктуу иштеп кетиши Кыргызстандын инвестициялык жагымдуулугун жакшыр-

тат. Андан тышкары, Директорлор кеңешинде биздин өлкөнүн өкүлдөрдүн санын көбөйтүп жатабыз, бул ишкананын ишин натыйжалуу көзөмөлдөөгө жана башкарууга мүмкүнчүлүк берет.

• ЭПИЦЕНТРДЕ

«КУМТӨРДҮ» ЭМНЕ ҮЧҮН УЛУТТАШТЫРУУГА БОЛБОЙТ?

Башы 1-бетте

Бул декреттер Конституцияга, Жарандык кодекске, КРнын инвестициялар тууралуу мыйзамына жана республика тарабынан кол коюлган эл аралык макулдашууларга карама-каршы келгендиги бир добуштан таанылган. Серепчилер белгилегендей, 2010-жылдагы улутташтыруу республиканын экономикасына тескери таасирин тийгизди. Ал бийликтин институттарынын ишенимине карата кандай сокку урду! Эгерде акыркы эки жылда кыргызстандыктар ошол эң оор учурду унута баштаган болсо, анда «Кумтөрдү» улутташтыруу бул тууралуу эске салат.

«Көптөгөн кыргызстандыктар улутташтыруу вариантын карапайымдык менен кабыл алышат. Алар кетсе эле бардыгында кененчилик башталат деп эсептешет. Бул адашууну саясатчылар өз пайдасына колдонуп жатышат, алар аны саясий күрөштүн инструменти катары пайдаланышууда. Мисалы, «Центerra» менен макулдашууларга жетишерлик радикалдуу мамиле кылган Саруу айылынын жашоочуларынан «заманбап бийликке ишенесинерби?» деп сурагылачы. Албетте, жообу «жок» деген сөз болот. Бирок, алар жактап жаткан улутташтыруу мамлекет тарабынан көзөмөлдөнгөн тармактардагы бардык жаман нерселер «Кумтөргө» багыттала тургандыгын билдирет», - дейт саясий илимдердин кандидаты, Борбор Азия өлкөлөрүнүн саясий өнүгүүсү тууралуу иштердин автору Асел Мурзакулова.

Экинчиден, «Кумтөрдү» улутташтыруу Кыргызстандын экономикасындагы тескери процесстерди тереңдетет.

Айрым серепчилер, ишкананын кожоюну алмаша турган болсо

өлкө үчүн эч кандай коркунучтуу нерсе болбойт деп ишендирип жатышат. Мисалы, КРнын Архитектура, курулуш жана турак-жай мамлекеттик агенттигинин башчысы, жакында эле «Ата-Мекен» парламенттик фракциясынын отурумунда чыгып сүйлөгөн Ишенбай Кадырбеков ушундай деп эсептейт, ал бүгүнкү күндө «Кумтөрдү» улутташтыруунун башкы тарапкери экендигин эске салабыз.

Ишенбай Кадырбековдун далилдери ошол эле учурда «Центерранын» ири акционерлери - «Кыргызалтындын» жетекчилеринин аргументтерине барып такалууда.

«Кыргызалтындын» төрагасынын орун басары Кылычбек Шакиров: «Эгерде «Кумтөр» улутташтырыла турган болсо, Кыргызстанга аз дегенде 1,5 миллиард доллар компенсация төлөөгө туура келет. «Центерранын» акционерлери ала албай калган пайдага дагы 1,8 миллиард доллар өлчөмүндө доо арыз беришерин унутууга болбойт. Ошентип, бардыгы 3,3 миллиард доллар болот», - дейт.

Бул түздөн-түз жоготуулар. «Кумтөр» тарабынан республикалык бюджетке салык, Ысык-Көл областынын Өнүктүрүү фондуна акча которуулар, демөөрчүлүк жардам түрүндө төлөмдөр түрүндөгү, жергиликтүү тапшыруучулар менен кызматташууну тоңдуруу жана башка ушул сыяктуу кыйыр жоготуулар дагы бар. 1994-жылы бул максаттарга эки миллиард доллардан ашуун каражат чыгымдалган.

Улутташтыруу тууралуу чечимди эл аралык соттордо талашып жаткан учурда канадалыктар – «Кумтөрдөгү» иштердин бардыгы токтотула тургандыгын түз эле айтышты.

Ал эми КРнын экономикасы үчүн стратегиялык ишкананын токтоп калышы эмнени билдирет? «Кумтөрдүн» туруктуу иши өзгөчө

маанилүү. Анын эсебинен божомолдорго ылайык 2015-жылдан тарта 2017-жылга чейин республикада негизги металлдардын жана даяр металл буюмдардын өндүрүшү 6 пайызга өсүшү керек, анткени анын эсебинен кийинки үч жылдын ичинде өнөр жайда 16 пайызга өсүш божомолдонууда.

Эл аралык соттордо Кыргызстанга чет өлкөлүк компаниялардан бир канча доо арыздар каралып жаткандыгын эске сала кетүү керек. КРнын өкмөтүнө коюлуп жаткан дооматтардын жалпы суммасы 920 миллион доллардан ашуун.

«Кыргызалтындын» төрагасынын орун басары Кылычбек Шакиров өзүнүн эсептөөлөрүндө өтө эле оптимисттик маанайда. Өлкө «Кумтөрдү» улутташтырудан улам 3,3 миллиард доллар эмес, эки эсе көп жоготот. Бул пенсия жана бюджеттегилерге айлык акы төлөөгө кандай таасирин тийгизе тургандыгын түшүндүрүүнүн кереги жок.

Үчүнчүдөн, «Кумтөрдү» улутташтыргандан кийин биз аны андан ары эмне кыларыбызды билбейбиз.

Республика өзүнүн күчү менен кендерди иштете алабы? Иштете албайт. «Кыргызалтын» мамлекеттик ишканасы өзүнүн менчигинде турган республикалык алтын кенин кандай жыйынтыктар менен иштетип жаткандыгын карап көрүү жетиштүү.

2013-жылдын башында «Кыргызалтындагылар» 2015-жылга карата ата мекендик жер кендерден баалуу металлдарды казып алууну 528 килограммдан 995 килограммга чейин көбөйтүү пландалып жаткандыгын кабарлашты (салыштыруу үчүн: «Кумтөрдө» өткөн жылы дээрлик 19 тонна алтын казып алышты).

2014-жылдын февралында мамлекеттик ишканадагылар жасалган иштин мезгил аралык жыйынтыктары менен тааныштырышты. Казып алуу чындап эле өстү, бирок, 18 пайызга гана өскөн. Мындай ылдамдык менен эч кандай эки эсе көбөйтүү тууралуу сөз болушу мүмкүн эместигин эсептөө кыйын эмес.

Эксперттердин пикиринде, бул жерде көйгөй «Кыргызалтындын» – Макмал, Терек-Сай (экөө тең Жалал-Абад областында жайгашкан) жана Солтон-Сары (Нарын областы) жер кендеринин дээрлик азайып, пайдаланылып бүткөндүгүндө эмес. Кеп мамлекет бүгүнкү күндө аларды натыйжалуу иштеп чыгууга алы жетпей жатканында. Муну «Кыргызалтындын» жетекчилери дагы мойнуна алышат.

Мамлекеттик ишкананын төрагасынын орун басары Кылычбек Шакировдун айтымында, Макмалда 1200 адам иштейт. Алар жылына 420 килограмм алтын өндүрүшөт. Ал эми «Кумтөрдөгү» эки жарым миң адам жылына 18 тоннадан ашуун баалуу металл өндүрүшөт».

«Бардык үч жер кениндеги кырдаал оор», - деп анын пикирине «Кыргызалтын» башкармалыгынын төрагасы Токон Мамытов дагы кошулат.

Эгерде өзүнүн күчү менен жасай албаса, балким канадалыктардын ордуна башка бирөөлөрдү тарта алышабы? Жообу кайрадан тескери. Олуттуу инвесторлордун ичинен, анын ичинде Россиядан кимдир-бирөөсү алтын активдер киреше алуу жагынан канчалык жагымдуу болбосун ага каражат салууга чечим кабыл алаары күмөн. Баары бир ишкананын мурдагы кожоюндарынын ордунда болуп калуу коркунучу чоң - эгерде бирөөсүнөн тартып алышкан болсо, баш-

калардан дагы тартып алышат. Дегиңкисин жер кенин кытайлыктарга берүүгө болот деген сөздөр эчактан бери эле жүрүп келе жатат. Алар эч нерсеге карабастан иштөөгө даяр имиш. Бул тууралуу Ааламдашуу жана социалдык кыймылдар институтунун Экономикалык изилдөөлөр борборунун жетекчиси Василий Колташев мындай дейт: «Кытай Кыргызстанда деңиз байланыштары жок болгондуктан, бул жерден башка рынокторго сырьелук товарларды ташуу өтө кыйын болгондуктан казылып алынган ресурстар үчүн кымбат бааны төлөөгө макул болушу күмөн. Кытай – абдан катаал өнөктөш, аны менен иштешүү кыйын болот. Кытай компаниялары чыгымдарды кыскартып, продукциянын өз наркын жаңы технологияларга инвестиция салуулардын эсебинен эмес, жалданма жумушчуларды пайдаланууну күчөтүүнүн эсебинен, б.а. эң эле эски ыкма менен кыскартууга аракеттенет. Максат кыска убакыттын ичинде көп киреше алуу болуп саналгандыктан, бул ыкма алар үчүн кыйла ыңгайлуу болуп саналат. Кытай компанияларынан башка сценарий күтүүнүн кереги жок».

Жөнөкөйлөтүп айтканда, кытайлыктар үчүн жумушчулар кандай шарттарда эмгектенип жатканы, экология дагы, бүгүнкү күндө «Центerra» көп каражат коротуп жаткан калган бардык нерселер мааниге ээ болбойт.

Ошондуктан республикалык жана эл аралык эксперттердин басымдуу бөлүгү кыргыз саясатчылары улутташтыруу тууралуу эмес, «Кумтөрдүн» учурдагы ээлери менен республика үчүн максималдуу пайда алуу максатында макулдашуу тууралуу ойлонушу керек деп эсептешет. Азырынча мындай мүмкүнчүлүк бар.

КЫРГЫЗСТАНДЫН БЮДЖЕТИ ЖЕ «КУМТӨРДҮН» САЛЫГЫ

«Кумтөрдүн» жалпы кирешесине болгон салык Кыргызстанга 110 мектеп же 76 бала бакча курууга, өлкөнүн бардык мугалимдерине жана дарыгерлерине айлык акы төлөп берүүгө мүмкүнчүлүк берет.

✎ Замир Ибраев

Ноябрдын ортосунда Жогорку Кеңеште «Ата-Мекен» фракциясы тарабынан алтын өндүрүүчү «Кумтөр» ишканасын улутташтыруу тууралуу маселе кароого киргизилген. Депутаттар Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө «Кумтөр Голд Компани» жабык акционердик коомунун (ЖАК) мүлкүн улутташтыруу боюнча иш-чаралардын планын иштеп чыгууну тапшырган.

«Кумтөр» өндүрүшү ишке киргенден тартып өлкөнүн жалпы өнөр-жай өндүрүшүндөгү үлүшү 15тен 26 пайызга жогорулап, Кыргызстандын ички дүң өнүмүнүн (ИДӨ) 2,5 пайызынан 11,7 пайызына чейин камсыздоого жетишти. «Кумтөрдө» өндүрүлгөн алтын улуттук товар жана кызматтарды экспорттоонун үчтөн бирин түзөт. 2002, 2006 жана 2010-жылдары Кыргыз Республикасынын бюджетинин кирешелүү бөлүгүн түптөөгө кошкон алгылыктуу салымы жана өлкөнүн салык мыйзамын үлгүлүү аткаргандыгы үчүн компания үч жолу «Ак ниет салык төлөөчү» Сертификаты менен сыйланган.

Компаниянын 1994-жылдан 2013-жылга чейинки иштеген мезгил ичинде Кыргызстан аймагындагы төлөмдөр 2,4 млрд. доллардан ашкан.

Бардыгы болуп жыл 2013-жылы өлкөнүн бюджетине Кыргызстандын ири салык төлөөчүсү салык, республиканын Социалдык фондуна которуулар жана башка милдеттүү төлөмдөр түрүндө 4,2 миллиард сом акча которгон. Мисалы, ички дүң кирешеге болгон салык 53 млн. кирешеге салынган салык 4,8 млн, соцфондко төлөмдөр 15,6 млн. долларды түзгөн.

Орто эсеп менен «Кумтөр» жыл сайын республиканын бюджетине салык жана башка милдеттүү төлөмдөр түрүндө 4-5 млрд. сом которот. 2015-жылы «Кумтөрдүн» дүң киреше салыгы гана 5 млрд. 515 млн. сом суммасында божомолдонууда.

Беш жарым миллиард сом! 2015-жылы республикалык бюджеттин киреше бөлүгү 103,7 млрд. сомду түзөт. «Кумтөрдүн» бул салыгы мамказынанын кирешелер куржунунда 5,4 пайызды түзөт, эгерде республикалык бюджеттин чыгаша бөлүгүн талдап карасак 5,5 млрд сом — бул орчундуу сумма. «Кумтөр» ишканасы бюджет түптөөчү бо-

луп саналарын бардыгы жакшы билишет.

«Кумтөрдүн» дүң киреше салыгынан түшкөн каражаты кандайча корутууга болорун биздин кабарчылар эсептеп көрүштү.

Билим берүү

Мисалы, 300 окуучулук орунга эсептелген мектеп куруунун баасы мамлекетке 50 млн. сомго айланат. Жогоруда айтылган акчага 110 мектеп курса болот экен. Бишкекте 2014-жылы 280 орундуу бала бакча 72 млн. сомго курула башталды. «Кумтөрдөн» түшкөн каражатка жыл сайын 76 бала бакча курууга мүмкүн.

«Кумтөр» ишканасынан түшүп жаткан каражат бюджеттегилердин айлык акысына жумшалат деген ой калыптанган. Мисалы, «Кумтөр» ишканасынын бир эле дүң киреше салыгына бардык бала бакчалар, орто мектептер жана кесиптик-техникалык мекемелердин мугалимдеринин жарымына, ага кошуп республиканын бардык жогорку окуу жайлардын кызматкерлерине айлык акысын төлөп берүүгө жетмек. Аларга министрликтин аппарат кызматкерлерин жана билим берүүнүн райондук бөлүмдөрүнүн кызматкерлерин, бир катар министрликтер жана ведомстволордун би-

лим берүү бөлүмү боюнча айлык акыларынын каражаттарын кошуу керек. 2015-жылы билим берүү кызматкерлеринин айлык акысынын көлөмү бюджеттин жетишсиздигин эске алуу менен 10 млрд. 818 млн. сомду түзөт.

Дүң киреше салыгынан түшкөн каражат бир жыл ичинде өлкөнүн бардык 2244 мектебинде 1-класстан 11-класска чейин окуучуларды ысык тамак менен камсыздоого, бардык жалпы билим берүүчү мектептерди китеп менен камсыздоого, өлкөнүн мектептерин капиталдык оңдоп, эмерек менен толук камсыздоого ашыгы менен жетмек. «Кумтөрдүн» каражаттары бир жыл ичинде мектептерди толугу менен бир нече компьютердик кабинеттер менен камсыздоого жетмек.

Саламаттыкты сактоо

2014-жылы Жалал-Абад шаарындагы Түштүк аймактык жүрөк-кан тамыр хирургиясынын дарыгерлери фонариктер менен мобилдик телефондордун жарыгына татаал операция жасашкан. Жарыктын жоктугуна электр энергиясынын авариялык өчүрүлүүсү жана генератордун жоктугу себепчи болгон. «Кумтөрдүн» дүң кирешесинен түшкөн салык ар бир ооруканага генераторлорду сатып алууга эле эмес,

өлкөнүн ар бир облустук борбордо заманбап, жаңы клиникаларды курууга жете тургандыгы эсептелди.

Республикалык бюджеттин долбооруна ылайык, «Кумтөрдүн» каражаттары өлкөнүн саламаттыкты сактоо системасына дары-дармек менен медициналык буюм-тайымдарды сатып алууга, азык-түлүккө, көмүр жана отунга, жабдуу менен камсыздоого жана бардык кызматкерлерине маяна төлөөгө жетмек. Артканын маданият жана билим берүү министрликтеринин айлык акысына жеткирсе болот. Баарын кошкондо 1,5 млрд. сом көлөмүндөгү сумманы алабыз. Дүң киреше салыктан түшкөн акчага саламаттыкты сактоо системасынын үч жылдык чыгымдарын жапса болот.

Президенттин аппаратын, өкмөттү жана Жогорку Кеңешти камсыздоо

2015-жылга Жогорку Кеңеш, президенттин аппараты, президенттин архиви, өкмөттүн аппаратты, президенттин аппарат иштеринин башкармалыгы, өкмөт сыяктуу мамлекеттик маанидеги чыгымдарга өлкө казынасынан 1 млрд. 616 млн. сом каралган. Бул жерге Жогорку Сот, Эсеп палатасын, Боршайкомду кошо-

«Кумтөр» мамлекет социалдык жөлөк пул төлөнүп жаткан бардык 400 миң адамды мамлекеттик жөлөк пул менен камсыздай алат.

«Кумтөрдүн» салык төлөмдөрү улгайган адамдарга пенсия жана жөлөк пул төлөөгө жардам бере алмак.

«Кумтөр» ишканасынан түшкөн дүң киреше салыгы бала бакчанын кызматкерлеринин, мектептердин, орто-кесипчилик техникалык окуу жайлардын мугалимдеринин, ошондой эле республиканын бардык жогорку окуу жайларынын кызматкерлеринин айлык акыларын төлөөгө жетмек.

«Кумтөрдүн» дүң киреше салыгы 110 мектеп же 76 бала бакча курууга мүмкүнчүлүк берет.

«Кумтөрдүн» дүң киреше салыгы бала бакчалардын бардык кызматкерлеринин жарымынын, мектептин мугалимдеринин жарымынын, орто кесиптик-техникалык окуу жайлардын мугалимдеринин айлык акысын төлөөгө жетмек.

лу. Эсеп так болуш үчүн Башкы жана Аскердик прокуратураны, Акыйкатчынын аппаратын кошобуз. Бардыгы чогуу 3 млрд. 808 млн. сом болот. 5 млрд. сомго дагеле жетпей жатабыз! Тышкы иштер министрлиги 1 млрд. 46 млн. жана Аскер соту 25 млн. Жыйынтыгы – 4,8 млрд сом. Бул жерге Экономикалык кылмыштар менен күрөшүү боюнча мамлекеттик кызматты, Финансылык чалгындоо мамлекеттик кызматын жана Баңгиге көзөмөл кылуу боюнча мамлекеттик кызматты кошолу. Ошондо бардыгы биригип 5 млрд. 160 млн. сомду түзөт.

«Кумтөр» кенин улутташтыруу тууралуу көп учурда пар-

ламент, өкмөттө жана Кыргыз Республикасынын президентинин аппаратынын айрым кызматкерлери айтарын эске сала кетели.

Үстөк пайыздарды жана субсидияларды төлөө

2015-жылы Кыргызстандын өкмөтү ички жана тышкы карыздардын үстөк пайыздарын төлөөгө 4 млрд. 133 млн. сом жумшамакчы. Чет өлкөлүк жана эл аралык уюмдардан алынган 2,8 млрд. сом өлчөмүндөгү насыя жана карыздардын пайызын төлөө; калкка индексацияланган суммалар боюнча карыздар – 530 млн. сом жана мамлекеттик баалуу кагаз-

дар боюнча – 1 млрд. 298 млн. сом төлөө пландалууда. Финансылык жана финансылык эмес мамлекеттик ишканаларга субсидияларды төлөөгө 2015-жылы 1,6 млрд. сом жумшоо каралган. Жалпысы биз «Кумтөрдүн» дүң киреше салыгынан бир аз гана көбүрөөк сумманы алдык.

Социалдык сектор, жөлөк пулдарды төлөө

Мамлекеттик жөлөк пул жана социалдык камсыздоого 2015-жылга 5,3 млрд. сом жумшоо каралган. «Кумтөрдүн» салыгы 327 миңи аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөгү балдар камтылган бардык 400 миң адамды

мамлекеттик жөлөк пул менен камсыздайт. Андан ашкан 200 млн. сомду (КРнын Эмгек, миграция жана жаштар саясаты министрлигинин бюджетине) калкты жумушсуздук боюнча, кесипке окутуу боюнча жөлөк пулдарды төлөөгө, акы төлөнүүчү коомдук иштерге, жаштар саясаты, миграция жана башкаларды ишке ашыруу боюнча иш-чараларга сарптаса болот.

Улутташтыруу – суверенитетти жоготуу

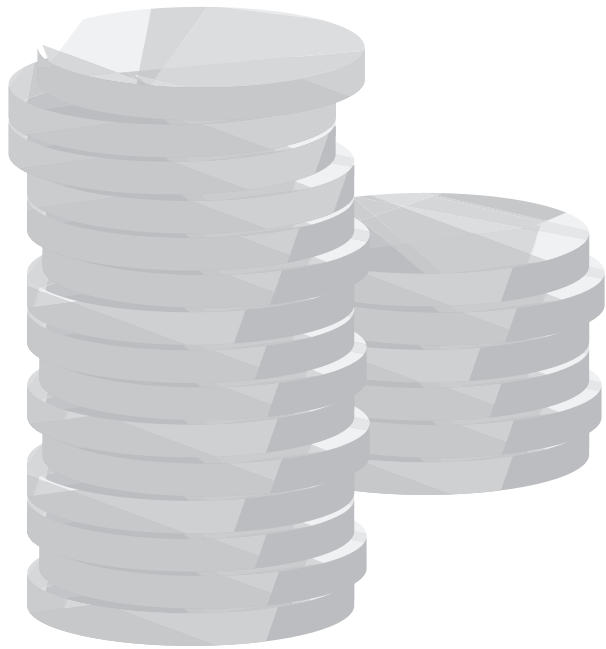
«Кумтөрдүн» дүң киреше салыгын доллардык эквивалентте эсептегенде болжол менен 100 млн болот. «Кыргызалтын» ААКсынын башкармалыгы-

нын төрагасынын орун басары Кылычбек Шакиров кенди улутташтырууда Кыргызстан 3,5 млрд компенсация менен алынбай калган пайданын акысын ошондой эле салык жана башка милдеттүү которууларга болжол менен 125 млн. доллар төлөөгө милдеттүү болорун бир канча жолу белгилейт. АКШ долларынан которгондо бул 206 млрд. сом же 2015-17-жылдардагы киреше бөлүгүнүн көлөмү.

Көптөгөн эксперттердин пикиринде, улутташтыруу тууралуу чакырыктар жана ураандар декларациялык мүнөздө жана ураан боюнча гана кала берет. Фракциянын чечими – бүткүл парламенттин чечими эмес.

Кыргыз Республикасынын бюджетине төлөмдөр жана башка милдеттүү которуулар

4 млрд сомдон

2014-жылдын 30-июнуна карата	миң АКШ доллары менен
Дүң кирешеге салык	53 036,71
Ысык-Көл облусун өнүктүрүү фондуна төлөн	4 848,98
Экологиялык төлөм	310,00
Киреше салыгы	3 696,30
КРнын Социалдык фондуна төлөмдөр	15 630,81
Бажы төлөмдөрү	796,66
Резидент эместердин кирешелерине салык	416,32
Башка салыктар жана милдеттүү которуулар	71,55
Жалпысынан	78 807,32
31.06.2014-ж. карата АКШ долларынын КРнын сомуна карата расмий курсу	54,52
Төлөмдөрдүн эквиваленти миң сом менен	4 296 590,60

Эскертүү: 2009-жылдын 24-апрелиндеги “Кумтөр” долбоору боюнча жаңы шарттар жөнүндө макулдашууга ылайык, дүң кирешеге салыкты жана Ысык-Көл областын өнүктүрүү фондуна төлөмдү эсептөө үчүн негиз катарында көрсөтүлгөн мезгилге продукцияны сатуудан иш жүзүндөгү акчалай түшүүлөр саналат.

«Кумтөр» кен ишканасында өндүрүлгөн Доре куймалары бул «Кумтөр Голд Компанинин» атынан «Кумтөр Оперейтинг Компани», «Кыргызалтын» ААКсы жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда түзүлгөн Алтынды жана күмүштү сатып өткөрүү жөнүндө кайра каралган келишимде каралгандай, «Кыргызалтын» Ачык акционердик коому тарабынан Кара-Балта шаарындагы аффинаждык ишканада аны андан ары кайра иштетүү үчүн сатып алынат. Аффинаждалган алтын менен күмүштү Кыргыз Республикасынын аймагында жана анын чектеринен тышкары сатып өткөрүү укугуна жалгыз «Кыргызалтын» ААКсы гана ээ.

ТУРУКТУУ ӨНҮГҮҮ ЖОЛУНДА

«Кумтөр Голд Компани» ишканасынын маанилүү приоритеттеринин бири – өзүнүн операциялык ишмердүүлүгүн жүргүзүп жаткан аймакты комплекстүү өнүктүрүүгө салымын кошуу. Көп жылдардан бери компания жергиликтүү жамааттарга ишенимдүү өнөктөш болуу үчүн бардык аракетин жумшап келген. «Кумтөр» үчүн 2026-жылы анын иши аяктаган учурда азыр ишкана тарабынан колдоого алынып жаткан бардык долбоорлор жана демилгелер көз карандысыз, туруктуу болуп, жергиликтүү бюджетке жана облустун калкына киреше алып келип туруусу маанилүү.

Елена Кобцева

Ысык-Көл облусун туруктуу өнүктүрүү стратегиясы негизги төрт багытты: агросекторду өнүктүрүү, чакан жана орто бизнести колдоо, билим берүү демилгелери жана экологиялык долбоорлорду камтыйт. Бул стратегиянын негизги максаты – Ысык-Көл облусун ар тараптуу өнүктүрүп, анын жыйынтыгында бул аймак ишканадан көз карандуулугун азайтат.

«Кумтөр» Туруктуу өнүктүрүү стратегиясынын алкагында ишке ашы-

рып жаткан негизги долбоорлор мына ушулар.

Ирригациялык системаларды калыбына келтирүү жана таза суу менен камсыздоо

Компания жергиликтүү уюмдарга ресурстарын салып жаткан эң эле маанилүү багыттардын бири – облустун жашоочуларынын көбү алектенген айыл чарба багытын өнүктүрүү. Ушундан улам «Кумтөр» эки программаны ишке киргизди: бири – агробизнести

жабдуу жана өнүктүрүү кыргыз долбоору менен биргеликте, экинчиси – суу системасын оңдоого, дамбаларды курууга, жер көчкү жана селден жабыркаган суу жана каналдарды суткалык жөнгө салуучу бассейндерди тазалоого муктаж болгон он эки айылды ку чагына алган долбоор. Ал демилгенин жардамы менен 6000 үй-бүлө сугат суусуна жетип, түшүмү көбөйдү, демек фермерлердин кирешелери дагы кыйла жогорулады.

2014-жылы компания тарабынан аймак калкынын таза суу көйгөйлөрүн чечүүгө дээрлик 1,5 млн. сом жумшалды. Бир катар айылдарда түтүктөрдү алмаштырып, скважиналарга насосторду орнотулду, ошондой эле жашоочуларды сутка бою суу менен камсыздаган жогорку технологиялык күн батареялары орнотулду. Бул күн батареялары энергияны топтоп, суу менен камсыздоону күн ачыкта да, бүркөөдө да жөндөмдүү.

Бул долбоор жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары үчүн дагы пайдалуу болду, анткени ал электр энергиясын төлөөгө көп каражат үнөмдөөгө мүмкүнчүлүк берди.

«Жашыл экономиканы» өнүктүрүү

2014-жылы «Карагат +» долбоору активдүү өнүктү. Бул демилге ишмердүүлүгүн туруктуу кеңейтип отуруп, эми «Кумтөрдүн» менен эле эмес, башка өнөктөш уюмдардын катышуусу менен ишке ашырылып жатат. «Карагат +» долбоорунун жардамы менен фермерлер көчөт алып, мөмө-жемиштерди өстүрүп тим болбостон, ошондой эле агросектордогу жаңы технологиялар менен таанышууга да мүмкүндүк алышат. Фермерлерге облустун аймагында күнөскана, питомник жана айыл чарба өндүрүмдөрүн кабыл алуу пункттарын түзүүгө ар тараптуу колдоо көрсөтүлүп, түшүмү жогору жана суук менен ооруларга туруктуу келген мөмөлөрдүн жаңы сортторун

өстүрүү, мөмө-жемиштерди сактоонун жолдорун, ошондой эле сугаруунун инновациялык ыкмалары үйрөтүлөт. 2014-жылдын жай мезгилинде, түшүм жыйноо учурунда энергияны сактоочу күн батареялары менен иштеген атайы жабдылган контейнерлерде как өндүрүү боюнча пилоттук долбоор ишке киргизилген.

Жаштар менен алака

Облусту өнүктүрүүгө жаштарды тартуу боюнча «Ысык-Көл облусунун жаштар банкы» программалары эң ири долбоорлордун бири болуп калды. 2013-жылы башат алган долбоор Борбор Азия Евразия Фонду (БАЕФ) тарабынан ишке ашырылды. Бүгүнкү күндө 140ка жакын социалдык багыттагы долбоорлор иштейт. Айылдарда «Жаштар банкынын» жардамы менен социалдык жактан маанилүү демилгелер, мисалы, инфраструктуралык объектилерди оңдоо жүргүзүлдү, эң башкысы 14 жаштан 25 жашка чейинки курактагы жаштарга аймакты өнүктүрүүгө өзүнүн салымын кошуу мүмкүнчүлүгү берилген. Долбоор ошондой эле жаштарды «Жаштар банктары» долбоорлору аяктагандан кийин алар пайдалана ала турган жашоодогу маанилүү болгон тажрыйбага үйрөтүүнү көздөйт.

«Эң эле маанилүүсү долбоорго катышкан жаштар өз аракети менен коомчулуктун өнүгүүсүнө салым кошо аларын түшүнө алышты. Алар аймактын кыйынчылыктарын түшүнүү менен, өз алдынча чечимдерди кабыл алууну, ойлогон оюн ишке ашырууну үйрөнүштү, башкысы – көптөгөн идеялар ишке ашарына жана ийгиликке жете тургандыгына ишеништи. Анткени долбоордун катышуучуларын бириктирген бирден бир максат – аймактын өнүгүүсүнө салым кошуу», – деп Борбор Азиядагы Евразия Фонду долбоорлорунун менеджери Шавкат Абдужабаров баасын берет.

«Жаштар банкынын» жардамы менен айылдарда социалдык маанидеги демилгелер ишке ашырылды, инфраструктуралык объектилерди оңдоо жүргүзүлдү.

2014-жылы «Кумтөрдүн» жардамы менен калкты күнү-түнү суу менен камсыздаган күн батареялары орнотулган.

Дыйкандарга күнөскана, питомник жана областтун аймагында айыл чарба продукцияларын кабыл алуу пункттарын ачууга ар тараптан жардам беришет.

Болочок кесипкөйлөрдү колдоо

Компания аймактын жаштарынын потенциалын өнүктүрүүгө чоң көңүл бурат жана мектеп окуучуларын, студенттерди окутууга багытталган демилгелерди колдойт.

14 жылдан бери «Кумтөр» Ысык-Көл облусунун бүтүрүүчүлөрүн борбордогу эки кесиптик лицейде окутуунун стипендиялык программасын колдоп келет. Балдар оор жүк ташуучу жана жеңил автоунааларды оңдоо, автоэлектрик, ширетүүчү жана ашпозчу сыяктуу адистиктерге үйрөнө алышат. Стипендиаттарды тандоодо артыкчылык көп балалуу, аз камсыз үй-бүлөлөргө, ошондой эле окууда жакшы жетишкендиктерге ээ, кесиптик билим алууну каалаган атасы же энеси жок балдарга берилет. Окутууга кеткен бардык чыгымдарды, стипендиаттардын жатаканасы менен тамак-ашын окуу жыл бою компания толугу менен өзүнө алат. Мыкты окуган студенттер лицейде алынган тажрыйбаларын кендеги стажировкалардын учурунда бекемдөөгө мүмкүнчүлүккө ээ. 2013-жылы аймактан келген балдарга билим берүүгө компания 50 миң АКШ доллар инвестициялаган.

Андан тышкары Чоң-Жаргылчак айылында «Эдельвейс» пансионатынын негизинде аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөгү балдар үчүн он жылдан бери экологиялык лагерь уюштурулуп келет.

«Биздин лагердин он жылдык ишинде 300дөн ашуун бала эс алып, жаңы билимге ээ болду. Арасында университеттерди аяктап, райондук мектептерде биология же экология мугалимдери болгондору бар. Биз алар менен абдан сыймыктанабыз.

Биздин лагердин программасы уникалдуу – балдарга профессорлор, коруктун кызматкерлери, Жапайы жаратылыш коргоо боюнча бүткүл дүйнөлүк фондунун эксперттери жана башка өнөктөштөр лекция окушат. Балдарды экологияга кызыктыруу үчүн бардыгын жасап жатабыз, жаратылышка болгон сүйүүнү ойготууга, туулган жеринин айлана-чөйрөсүнө кам көрүүгө тарбиялоого аракеттенип жатабыз. Балдардын ой жүгүртүүсү жана алардын экологияга болгон мамилеси өзгөрүп, түшүнүгү кеңейет», – деп белгиледи лагердин директору Ишемкул Асакеев.

Жаратылышты коргоого кызыкдар студенттер жана жаш адистер үчүн акыркы эки жылда «Жашыл Ой» кеңири программа иштеп жатат. Ал өзүнө

Ысык-Көлдүн жээгинде эки агым менен эс алдыруучу лагерди, ошондой эле жакынкы жана алыскы чет өлкөдөн жаратылышты коргоодо тажрыйба алмашуу үчүн адистер келе турган эл аралык форумду камтыйт.

Микро кредиттер программасы

Дыйкандарга жана майда ишкерлерге чакан насыя берүү программасы облуста 2006-жылдан бери ишке ашырылып, Ысык-Көл чөлкөмүнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө багытталган. Компаниянын колдоосу менен Кыргызстандагы эң эле төмөнкү үстөк пайыз – жылына 10дон 12 пайызга чейин болгон үч чакан насыя берүүчү агенттик түзүлгөн. 2006-жылы компания чакан насыяларга 3 млн. 910 миң доллардан ашуун каражат инвестициялаган. Бул программанын жардамы менен каржы алууга кызыкдар болгон Ысык-Көл облусунун тургундары дыйканчылык менен мал чарбасын өнүктүрүүгө, кичи жана орто бизнес баштоого төмөнкү үстөк пайыз менен насыя алууга билдирме бере алышат.

«Мен мурда Бишкекте иштетчүмүн, кийин өзүмдүн кичи мекеним Балыкчыга кайтып келип, бул жерде стоматологиялык кабинет ачтым. 12 пайыздык насыяны «Балыкчы Финанста» гана беришет, бардык банктарда жылдык пайызы 25тен 30 пайызга чейин. Ошондуктан мен ушул агенттикке кайрылдым. Алынган каражатка стоматологиялык жабдуу сатып алдым», – дейт кумтөрдүк микрокредит берүү программасы тууралуу «Датка Стом» стоматологиялык борборунун директору Рысбек Ажиков. 2013-жылы Ажиков «Балыкчы Финанстан» стоматологиялык кабинет үчүн зарыл болгон жабдуу сатып алууга насыя алган. Эми ал борборду кеңейтүү үчүн насыя алууга ниеттенүүдө.

Саламаттыкты сактоону колдоо

2014-жылы «Кумтөр Голд Компани» ишканасынын каржылык колдоосу менен рекорддук кыска мөөнөттүн ичинде Караколдогу Ысык-Көл облустук ооруканасынын үч бөлүмү оңдолгон. Суу өткөрүү системасы баштан аяк оңдолуп, жасалгалоо иштеринин бүтүндөй бир комплекси жүргүзүлүп, эшик-терезелер, жер төшөөлөрү, сантехникасы жаңыртылып, эң башкысы – кышкы сууктун алдында бүт жылуулук берүүчү тутум алмаштырылды.

«Кумтөр» компаниясынын спортту колдоого кошкон салымы 2 850 190 сомду түздү.

Компания оорукананы оңдоого дээрлик 5,5 млн. сом бөлгөн. Бейтапкананын жетекчиси Токтобай Маанаевдин айтымында, «Кумтөрдүн» жардамы менен терапия бөлүмү, гемодиализ бөлүмү, ошондой эле бактериологиялык лаборатория калыбына келтирилген. Жаңыланган бөлүмдөрдө буга чейин оорукана комплексинин башка имараттарында батпай келген бейтаптар дарыланып жатышат.

Сергек жашоого үгүттөө жана спортту колдоо

«Кумтөр» жаш муундун спортко кызыгуусун арттырууга жана облустун калкын сергек жана активдүү жашоого үгүттөгөн демилгелерди колдойт. Компания жыл сайын аймактын мектептериндеги спорт залдарды оңдоого каражат бөлөт, окуу жайларды жана спорт клубдарды зарыл болгон жабдуулар менен камсыздап келет, грек-рим күрөшү боюнча жылыга өтүүчү турнирлерди колдойт. Мектепке чейинки курактагы балдарды колдоо үчүн оюн аянтчаларын, ал эми бардыгы сүйгөн мини-футбол менен машыгуу үчүн заманбап футбол талаалары курулуп жатат.

Анын ичинде 2014-жылы Балыкчыда оюнчуларды күн батареяларынын жардамы жыл бою ысык суу менен камсыздаган кийим которуучу жайлары жана душ кабиналары бар футбол талаасы ачылды. Жаңы мини-футбол

2006-жылдан бери компания чакан насыя берүү тармагына 3 миллион 910 миң АКШ долларын инвестициялаган.

2014-жылы аймактын калкынын иче турган суудан пайдалануу маселесин чечүүгө компания тарабынан дээрлик 1,5 миллион сом бөлүнгөн.

2014-жылы аймактын калкынын иче турган суудан пайдалануу маселесин чечүүгө компания тарабынан дээрлик 1,5 миллион сом бөлүнгөн.

талаанын баасы дээрлик 2 млн. сомду түзүп, ал Балыкчы шаарынын мэриясынын балансына өткөрүлдү. Ижара акысы базар баасынан кыйла төмөн болуп, түшкөн каражат аянтты карап, сактап турууга жумшалат.

Мындай мини-футбол талаасы Ысык-Көл облусунун Тоң районунун Төрт-Күл айылында дагы курулду. Бардык курулуш иштери «Кумтөр» компаниясынын каржылоосу менен аткарылып, компаниянын салымы 2 850 190 сомду түздү.

2014-жылы, ноябрдын башында мини-футбол боюнча өспүрүмдөр чемпионатында Каракол шаарынын «Кумтөр» командасы «Абдыш-Ата» командасы менен беттешип, республика чемпиондугун утуп алды. 2014-жылы жаш футболчулардын командасын колдоого компания дээрлик 1 млн. сом бөлгөн. Мунун жардамы менен балдар форма сатып алышып, башка аймактардагы мелдештерге чыга алышты.

Бир жолку жардам

«Кумтөр» комплекстүү программалар жана узак мөөнөттүү долбоорлордон тышкары Ысык-Көл облусунун аймагында социалдык багыттагы ишке ашырылган демилгелерге бир жолку колдоо көрсөтүүгө аракеттенет. Ошентип, 2014-жылы компания ар кандай тармактарда 170ден ашуун кайрылууну канааттандырды, буга 44 млн. сом бөлгөн.

• АЛГАЧКЫ БУЛАКТАН

«КУМТӨРДҮН» СОЦИАЛДЫК САЯСАТЫ – ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨНДҮРҮШТҮ ӨНҮКТҮРҮҮ

2013-жылы жергиликтүү рынокто канадалык компания тарабынан сатылып алынган товар жана кызматтар үчүн төлөмдөрдүн көлөмү 68 миллион долларды түздү.

Жылдыз Бекбаева

«Кумтөр Голд Компани» (КГК) ишканасынын жергиликтүү калк менен иштөөсүндөгү бирден бир приоритети – кыргызстандык өндүрүүчүлөрдү колдоо. Компания жылдан жылга жергиликтүү рыноктон сатып алуулардын көлөмүн максаттуу түрдө көбөйтүп жатат. Бул саясат – «Кумтөргө» өзүнүн социалдык жоопкерчилигин аткаруу жолдордун бири.

КГКда бүгүнкү күндө жергиликтүү сатып алууларды ишке ашыруу тармагында эмне жасалып жаткандыгы жана анын келечек пландары кандай экендигин «Кумтөр Голд Компани» ишканасынын камсыздоо боюнча вице-президенти Лесли Лоу баяндайт.

– Кыргызстандагы айрым эксперттер сиздердин компанияны ири өнөр жай объектиси катары эле карабаш керек деп эсептешет жана анын республиканын экономикасын өнүктүрүүдөгү ролу жөнөкөй кенге караганда кыйла жогору. Сиз буга кошуласызбы?

– КГК өзүнүн ролун Кыргыз Республикасынын экономикасын өнүктүрүүгө колдон келишинче салымын кошуудан көрөт. Ошондуктан биз компания менен Кыргыз Республикасынын эки тараптуу пайдалуу кызматташууну улантуу үчүн КГК

керектеген товар жана кызматтардын көлөмүн жана ассортиментин көбөйтүүгө тынымсыз умтулабыз.

Бүгүнкү күндө 600дөн ашуун жергиликтүү кызмат жана товар ташуучулар менен иштешип, алардан жылыга 11 миңден ашуун аталыштагы өндүрүм алып жатабыз.

Келишим негизинде көрсөтүлгөн, анын ичинде ижарага техника алуу менен байланышкан кызматтардын басымдуу көпчүлүгү жергиликтүү ишканалар жана Ысык-Көл облусунун тургундары тарабынан көрсөтүлөт.

– Бүгүнкү күндө КГКнын сатып алууларынын жалпы көлөмүндө жергиликтүү өндүрүмдүн үлүшү кандай?

– 2013-жылы жергиликтүү рыноктон сатылып алынган товар жана кызматтар үчүн төлөмдөрдүн көлөмү 68 миллион АКШ долларды түздү. КГКнын Кыргызстанда өндүрүлбөгөн капиталдык жабдуу, тетиктер, реагенттер, негизги чыгымдалуучу материалдар, отун ж.б. сатып алууларга чыгымдарын эске албаганда жергиликтүү өндүрүүчүлөрдүн КГКнын сатып алууларындагы үлүшү 57,6 пайызды түздү, ал эми тышкы сатып алуулардын көлөмү 42,4 пайыз болду.

– Сиздер жергиликтүү өндүрүүчүлөрдөн продукциянын кандай түрлөрүн аласыздар?

«Кумтөр Голд Компани» ишканасынын камсыздоо боюнча вице-президенти Лесли Лоу

– Жергиликтүү рыноктон биз продукциянын кеңири ассортимендин сатып алабыз. Негизи биз жергиликтүү рыноктон товар жана кызматтарды мүмкүн болушунча көбүрөөк сатып алууну каалайт элек, анткени мунун жыйынтыгында кошумча жумуш орундары пайда болоорун жакшы түшүнөбүз. Бул азык-түлүк, кийим жана колкаптардан тарта абразивдүү материалдар жана акиташка чейинки ар түрдүү товарлар болушу мүмкүн.

– Сиздер жергиликтүү рыноктон сатып алуулардын көлөмүн көбөйтүүнү пландап жатасыздарбы?

– Биз буга абдан умтулуп жатабыз. Биз ишенимдүү стратегия иштеп чыктык, ал бизге жергиликтүү товарларды жана кызматтарды керектөөнүн көлөмүн сан жагынан

дагы, ошондой эле наркын дагы көбөйтүүнү камсыздоого мүмкүнчүлүк берет. Бул стратегиялар КР сыртынан сатып келүүлөрдүн номенклатурасын жергиликтүү рыноктун пайдасына катуу тартипте карап чыгууну, андан тышкары жаңы өнөктөш ишканаларды издөөдө ММКларга жарнамаларды берүүнү, тендерлерди өткөрүүнү ж.б. уюштурууну камтыйт.

Компанияда Кыргызстандагы сатып алуулар менен алектенген атайы команда иштейт жана биз жаңы ишкерлерге мүмкүнчүлүк берүү менен өзүбүздүн натыйжалуулугубузду жогорулатууну улантып келебиз. Учурда жергиликтүү сатып алууларды кеңейтүү боюнча топту кеңейтүүнүн үстүнөн иштеп жатабыз. Албетте, жергиликтүү мекемелер менен иштеп жатып, өзүбүздүн кызыкчылыгыбызда болгон сапат, тарифтерди, биздин муктаждыктарга жооп берген өндүрүмдүн көлөмүн камсыздоо биринчи орунда экенин унутпайбыз.

– Жергиликтүү товар жана кызматтарды тандоодо кандайдыр бир артыкчылыктарга басым жасайсыздарбы?

– Ооба, басым жасайбыз. Биринчиден, биз кыргызстандык өндүрүүчүлөргө жана кызмат көрсөтүүчүлөргө артыкчылык беребиз. КГК мындай кылуу аркылуу кошумча жумуш орундарын түзүүгө жардамдашып, жергиликтүү өндүрүшчүлөрдүн туруктуу өнүгүүсүнө көмөктөшөрүн түшүнөт. Компания жергиликтүү ишкерлерден сатып алып жаткан

эң сонун товарлардан мисал келтире алабыз.

Экинчиден, биз ишкердиктин туруктуу түрлөрүн чыңдоого колдоо көрсөтүп жатабыз. Өлкөдө азырынча өндүрүлө элек продукциянын айрым түрлөрү боюнча импорттун ордун алмаштыруу ишинде көптөгөн мүмкүнчүлүктөр бар деп эсептейбиз.

КГК экологиялык жана юридикалык талаптарды канааттандырган, коопсуздук критерийлерине жооп берген, ошондой эле өнүгүү жана коммерциялык пайдалуулуктун (баа, сапат) критерийлерине дал келген сунуштарды колдойт.

Акырында, биз ошондой эле жергиликтүү дүңүнөн сатуучу ортомчулардын коммерциялык сунуштары КГКны канааттандырса, аларга дагы артыкчылык беребиз. Жергиликтүү сатып алууларды кеңейтүүнүн пайдасына, тышкы рыноктон сатылып алынган продукциянын тизмесин катуу тартипте кайра карап чыгабыз.

– Жергиликтүү өндүрүүчү же кызмат көрсөтүүчү өзүнүн товарларын же кызматтарын компанияга өз алдынча сунуштай алабы?

– Албетте. Потенциалдуу кызмат же өндүрүм сатуучуларды биз менен www.kumtor.kg вебсайты аркылуу байланышууга чакырабыз. Биздин жергиликтүү сатып алуулар менен иштеген бөлүм сунуштарды карап чыгат. Эгерде алардын сунуштары компаниянын стандарттарына жана керектөөлөрүнө дал келишсе алар менен байланышат.

2013-жылдагы жергиликтүү сатып алуулар

• ЖУМУШ МАЙРАМГА АЙЛАНГАНДА

БАШКЫ БААЛУУЛУК – АДАМ ӨМҮРҮ

Кыргызстандагы башкы алтын өндүрүүчү ишканада ушундай деп эсептешет

Кайсы гана болбосун, заманбап ишкананын ийгилиги көп нерседен куралат. Тоо-кен өндүрүшү сыяктуу оор тармакта иштөө механизми майда-бараттарына чейин так эсептелиши керек. Колдун бир гана туура эмес кыймылы кайтарылгыс кесепетке алып келиши мүмкүн.

Алиса Глебова

Кыргызстанда кандайдыр бир продукцияны олуттуу өндүрүү менен алектенген ишканалар саны гана экендиги жашыруун эмес. Тилекке каршы, республикада кандайдыр бир керемет менен сакталып калган аз сандагы завод жана фабрикалар өзүнүн кызматкерлерине толук коопсуздукту камсыздай алышпайт. Эреже катары өндүрүштөн биринчи кезекте жакшы дивиденддерди күтүшөт. Бирок, ошол эле учурда компаниянын башкы курамы болгон адамдары тууралуу көп учурда унутуп калышат.

Ошол эле учурда КРда өндүрүштү кантип сабаттуу жүргүзүү керектигинин жакшы мисалдары бар, бул адистерди жумуш орундары менен эле камсыздабастан, мамлекеттик казынаны салык жана өндүрүштөн түшкөн киреше менен үзгүлтүксүз толуктоого мүмкүндүк берет.

«Кумтөр Голд Компани» тоо-кен өндүрүүчү компаниясынын жетекчилиги өзүнүн башкы байлыгы катары ишкананын кызматкерлерин эсептейт. Бул таң калычтуу эмес. Анткени ушул тапта дал ошол «Кумтөрдө» тоо-кен тармагынын мыкты адистери топтолгон. Ушуну жана кендеги жумуштун оор, ал гана эмес кээде коркунучтуу экендигин моюнга алуу менен компаниянын жетектөөчү курамы кызматкерлердин ыңгайлуу жана жемиштүү иштеши үчүн бардык шарттарды түзгөн.

Булутка карай жол

Биз «Кумтөрдөгү» өндүрүш кандайча мыкты жөнгө салынгандыгы тууралуу, ошондой эле бардык кызматкерлер үчүн түзүлгөн жакшы шарттар тууралуу көп эле угуп жүрөбүз. Ошого карабастан, «Миң уккандан бир көргөн артык» деген макалды эске алуу менен эмгектин шарттарына жана оор жумушту аткарган адамдарды көрүү үчүн биз кенге, «Кумтөр» компаниясынын как жүрөгүнө жөнөдүк.

Албетте, кыш мындай саякаттар үчүн анчалык ылайыктуу мезгил эмес. Бирок эгерде кенде Цельсий боюнча 40 градус суукка карабастан адамдар иштеп жаткандыгын элестетсең, өзүңдүн шектенүүлөрүң үчүн уялып да кетесиң. Үстүбүзгө мамык олпоктон жасалган күрмө жана бутубузга унты (жүнү сыртына каратып тигилген өтүк) кийип, жол тандабаска түшүп, жердин түбүндөй сезилген жакка сапар алдык.

Элестетүүлөр анчалык кубанычтуу эмес сүрөттөрдү көз алдыга тартат. Булуттарга карай секиче болуп кеткен талкаланган тоо жолу элестейт. Бирок Барскоон айылынан башталган техникалык трасса дээрлик кынтыксыз, өңгүл-дөңгүлү, сазы жок. Күн сайын бул жолду конвой деп аталган 20-25 ири көлөмдөгү автоунаалар басып өтүшөт. Алар кенге кендин кызматкерлери үчүн 600 тоннага жакын ар кандай жүктөрдү ташыйт.

Статистикалык маалыматтар боюнча, кумтөрдүк чоң жүк ташуучу унаалар жол транспорт кырсыктарына абдан сейрек учурайт. Бул айдоочулардын кесипкөйлүгү тууралуу дагы, мыкты авто техника тууралуу дагы, анан албетте, чакырым артынан чакырымды «Кумтөр» компаниясынын күчү менен түздөгөн заманбап техникалык трасса тууралуу кабар берет.

Кенге 90 чакырымдык тилкедеги 30га жакын секичелер аркылуу чыгуу оңой болгон жок. Канда адреналин кайнап жатты. Биз тоого көтөрүлгөн сайын жол тандабастан айнегинин артындагы температура кескин төмөндөп, автоунаанын салонунда кычкылтек азайып бара жатканы айдан ачык болуп жатты.

Албетте, жагымдуу сезимдер болгон жок, түшүнүксүз тынчсыздануу пайда болду. Бирок жаратылыштын көрүнүшү бардыгын унутууга мажбурлайт. Тянь-Шань тоолорундагы жашоо катаал болсо дагы, болуп көрбөгөндөй көркөм. Бул жерде деңиз деңгээлинен 4 миң метр жогорку бийиктикте, түбөлүк мөңгүлөрдүн шарттарында алтын чыгуучу кенди казуу жана кайра иштетүү жүрүп жатат.

Маалымат үчүн: «Кумтөр» кени – дүйнө жүзүндөгү алтындын көрөңгөсү боюнча үчүнчү орунда турат. Алтындын көрөңгөсү 700 тоннага бааланат. Бул дүйнө жүзүндөгү эң эле бийик тоолуу кен.

Бул жерде чоочундар жүрбөйт

Кенге көтөрүлүүдө карманууга зарыл болгон коопсуздуктун катаал эрежелери бар экендигин белгилей кетүү керек. Бул жерде «курду курчангыла» деген сөздөр жөн гана формалдуулук эмес. Тоо жолу жаңылыштыктарды кечирбейт. Дегинкисин, «Кумтөргө» жылдар бою барып жүргөндөргө кошумча эскертүүлөрдүн кереги жок. Жол тандабастын эшиги жабылаары менен алардын колу курга өзүнөн өзү эле сунулат.

Буга кимдир бирөө ишенээри күмөн, бирок алдын ала макулдашпастан ал жакка барышпайт! Бизди эң сонун тосуп алышты. Тамак беришти, суусунубузду кандырышты жана уктаганга жай беришти. Ал эми эртең менен таанышуу экскурсиясын үч бөлүктө өткөрүштү.

Алгач, кызматкерлердин тиричилиги менен тааныштырышты. Айтмакчы, лагердин аймагында чоочундар болбойт. Компанияга тиешеси жок адамдар же чакыруу менен же болбосо кандайдыр бир өзгөчө кырдаалдарда гана келишет. Анткени кен – бул стратегиялык эле объект, бул жерде бийик тоодогу коопсуздук жана жүрүм-турум эрежелери менен тааныш болбогон адамдын жүрүшү чындап эле коркунучтуу.

Кенден алыста жайгашкан лагерь 10 блоктон турган жайлуу кыштакты элестетет. Алардын бардыгы бири-бири менен узун коридор аркылуу кошулган. Ар бир блокто мейманканадагы мыкты номерлерден кем калбаган 1-2 же 4 бөлмөлүү квартиралар жайгашкан.

Бул жерде ыңгайлуу жашоо үчүн бардык зарыл жана андан дагы көп нерселер бар. Кызматкерлерге бош убактысын өзүнүн бөлмөлөрүн тазалоого коротуунун кереги жок. Бул милдет тейлөөчү кызматчыларга жүктөлгөн. Лагерде бир эле учурда компаниянын 1700 кызматкери жана подрядчик уюмдардын жумушчулары жайгаша алышат.

Мага лагердеги эң эле жагымдуу жер ашканадай сезилгендигин жашыра албаймын. Абдан таза, жарык жана ыңгайлуу, дамдуу тамактарды беришет жана жакшы тойгузушат. Катаал климатта жашап жана эмгектенип жаткан адам витаминдерин жана пайдалуу азыктардын жетиштүү көлөмүн алып туруусу керек, бул жерде ушунун бардыгы эске алынат.

Меню өтө ар түрдүү. Бул жерде кой, уй, чочко, тоок жана балык этинен даярдалган европалык жана улуттук ашкананын тамактарын сунушташат. Ар бир адам канча кааласа ошончо тамак алат, чектөө жок. Бирок кумтөрдүк дарыгерлер бийик тоолуу шарттарда ашыкча тамак жебөөнү сунушташат.

Айтмакчы, медицина тууралуу. Бул тармак кенде жогорку деңгээлде экендигин белгилей кетүү керек.

Антпесе болбойт да, «Кумтөргө» ден соолугу чың гана адамдарга чыгууга уруксат берилет. Ошондуктан компаниянын кызматкерлерине медициналык текшерүү жетишерлик көп жүргүзүлөт. Лагерде заманбап медтехника менен жабдылган атайы «Тез жардам» автоунаалары бар, жогорку квалификациялуу дарыгерлер иштейт.

Өзгөчө талаптар

Лагерде компаниянын кызматкерлерине дагы, ошондой эле меймандарга дагы өзгөчө талаптар бар. Мисалы, объектинин аймагына жеке текшерүүдөн кийин гана кирүүгө болот. Бул биринчи кезекте лагерге курал, баңги жана алкоголь сыяктуу нерселер кирбеши үчүн жасалат. Текшерүүдөн кийин ар бир адам жарыкты чагылдыруучу күрмө киет. Кендин бардык жумушчулары каска жана коргоочу көз айнектерди кийишет, бул милдеттүү шарт. Бул чаралардын бардыгы адамдын гана коопсуздугу үчүн каралган. Бирок эч кимдин күтүүсүз кырдаалдан кепилдиги жок. Жумушчу өндүрүштө жаракат ала турган болсо тийиштүү иш-чаралардын так схемасы иштелип чыккан. Андан тышкары бул жерде мезгил-мезгили менен биринчи медициналык жардам көрсөтүү боюнча окутуулар өткөрүлүп турат.

Жалпысынан нормалдуу жашоо жана иштөө үчүн бардык шарттар түзүлгөн, ошондуктан башка жерде болуп көрбөгөндөй иштешет. Тилекке каршы, көптөгөн жумуш берүүчүлөр пайданы кубалоо менен кызматкерлерге азыраак кам көрүшөт. Ал эми «Кумтөр Голд Компани» ишканасынын жетекчилиги өндүрүштө адамдар кандай маанилүү орунда тураарын жана «адам фактору» деп аталган нерседен канчалык көп нерсе көз каранды экендигин түшүнөт. Балким, ошондуктан тоо-кен компаниясынын кызматкери болуу бактысына ээ болгондор катаал абайрайынын шарттарына карабастан күн сайын жумушка жакшы маанайда чыгышат.

Кендеги жумуш сутка бою, ар бири 12 сааттан болгон эки сменде жүрүп турат. Көп сандаган адам иштеген жамаат саат сыяктуу шайкеш иштеши үчүн ар бир смендин алдында планерка өткөрүлөт. Бул абдан жыйынтыктуу ыкма, анын жардамы менен ар бир кызматкер конкреттүү иш менен алектенет.

Бардык коопсуздук эрежелерин сактоо, милдеттерди жана тапшырмаларды туура бөлүштүрүү – өндүрүштөгү натыйжалуу иштин негизи. Мунун бардыгысыз алтынды ушундай катаал шарттарда казып алуу мүмкүн болмок эмес.

Ошондой эле кенде негизинен Кыргызстандын жарандары эмгектенерин айтуу керек. Кызматкерлердин ар бири өз ишинин адиси. Эреже катары мында капыстан келген адамдар жок. Эгерде бул экскаваторчу болсо, анда ал мыкты. Бургулоочу болсо баа жеткис эмгек тажрыйбасы бар адам. Айдоочуларды тандоо абдан дыкат жүргүзүлөт. Анткени алардын ар бири өзүнүн эле өмүрү эмес, кесиптештеринин коопсуздугу үчүн дагы жооп берет.

Биз жумушчулардан ушундай жөнөкөй эмес аба шарттарында, анан дагы бийиктикте эмгектенүү оор эмеспи деп сурадык. Ойлонбостон туруп алар кыйынчылыктарды байкабастыгын айтышат, анткени кендеги техника жана жабдуулар мыкты дешет. Ошондой эле эмгек жана эс алуу шарттары уюштурулгандыгына дагы ыраазы. Ошондуктан адамдарга жумушу кубаныч тартуулайт.

«Кумтөрдө» бардыгы майда-баратына чейин эсептелген жана жайгаштырылган. Бул жерде кыртышты изилдеп жана кенди кайра эритүү үлгүсүн жасаган лаборатория дагы бар. Кызматкерлер биз сапар сыяктуубуз, жаңылууга укугубуз жок деп тамашалашат. Анткени кендин тигил же бул тилкесинде масштабдуу иштер жүргүзүлөбү, көп сандаган адамдардын эмгегин пайдаланууга чоң капитал салуулардын мааниси барбы же жокпу алардын койгон диагнозунан көз каранды болот эмеспи.

Андан кийин акыркы баскычында адамдар биринчи куйма алтынды көргөндө ал аларга ушунчалык кичинекейдей сезилет... Ал эми анын пайда болушу үчүн канча күч жумшалды! Тонналаган тек кайра иштетилди, жүздөгөн жумушчулар тартылды, ал эми чыкканы... Алтындын кичине кесими. Чынында бул баалуу металл кыйынчылык менен колго тиет.

«Кумтөр Голд Компани» ишканасынын ийгилиги кесипкөйлөрдүн шайкеш иши, тартип жана коопсуздук техникасын сактоо менен камсыздалат.

КӨЙГӨЙ МЕНЕН КҮРӨШКӨНДӨН КӨРӨ АНЫН АЛДЫН АЛГАН ЖАКШЫ

Кумтөрчүлөр айлана-чөйрөнү коргоо боюнча ушундай ыкманы тандашты

Кайсы гана болбосун кен байлыктарды казып алуу айлана-чөйрө үчүн коопсуз эмес. От күйгөндө көмүр кычкыл газы бөлүнөт, ал эми тиричилик термометрлеринде пайдаланылган металл – сымап адамдардын ден соолугу үчүн зыяндуу дегендей эле аксиома. Ошондой эле градусниктин айнек идишине салынган сымап дээрлик коопсуз болуп калгандай эле (эгерде айнекти сындырбаса), кенди технологияларды, коопсуздук чараларын сактоо жана заманбап тазалоо курулуштарынын жардамы менен иштетүү дагы жаратылыш үчүн ашыкча коркунучту алып келбейт. Өзгөчө эгерде кен пайдалануучу келечек муун үчүн аймакты сакташы керектигин түшүнүү менен иштетилген жерлерди рекультивациядан аянбаса коопсуз болмокчу.

Чынында өндүрүштүн туура технологиясында, коопсуздук чараларын сактоо, тазалоо курулуштарынын тиешелүү системасы жана жерлерди өндүрүштү консервациялоодон кийин рекультивациялоодо, казып алуу ишканаларынын «экологиялык» милдеттенмелери аяктайт. Бирок, өндүрүш алып келчү зыянды азайтууга эле аракеттенбестен, ошондой эле өзүнүн салымын ар кандай гринпистик демилгелерди колдоо менен айлана-чөйрөнү сактап калууга салып жаткан компаниялар бар. Анын көрүнүктүү мисалдарынын бири – «Кумтөр» алтын кенинде 17 жыл мурда 1997-жылы баштаган «Кумтөр» компаниясы болуп саналат.

Жаратылышты булгоого кантип жол бербеш керек?

Скептиктердин билдирүүлөрүнө карабастан, кенге жана аны менен тыгыз чектешкен Сарычат-Эрташ мамлекеттик коругуна барган кезде аркарларды жана тоонун капталында өскөн мамырыларды көрүүгө болот. Бул ушул жерде иштеген ишканалар себепкер болгон экологиялык коркунуч тууралуу имиштер өтө эле апыртылгандыгынын далили.

Алтын өндүрүү зыяндуу химикаттарды – кенге Балыкчы которуштуруу базасынан ташылып келе турган цианиддерди пайдалануу менен коштолсо дагы, бул реактивдин агып чыгышы менен байланышкан 1998-жылдагы окуядан кийин, «Кумтөрдө» олуттуу авариялар байкалган жок. Ошондой эле ишканага таандык болгон транспорттун катышуусунда жол кырсыктары күн сайын кенге кетүүчү жолдо адамдар жана жүктөр менен 25 жүк ташуучу жана 7 жүргүнчү ташуучу автоунаалар өтүп жатканына карабастан, азайып бара жатат. «Кумтөрдө» чоң жүк ташуучу самосвалдардан эле 103 даа-

на бар, ошондой эле бургулоочу жабдуулар, жүк көтөрүүчү крандар, бульдозерлер жана башка оор техникалар бар.

Авариялар албетте, пландуу жана кесипкөй иштин жыйынтыгында азайып жатат. Бирок, «Кумтөр» болгону квалификациялуу айдоочуларды гана кабыл алат, анткени компаниянын абройу жогору болгондуктан ал буга жол берет: мисалы, 2013-жылы самосвал айдоочунун бир бош ордуна 75 талапкер болгон. Кызматкерлердин ден соолугуна дайыма көз салып турушат, кандай болгон күндө да бийик тоолуу аймак эмеспи. Шина жана машиналардын абалына анын ичинде атайы системалардын жардамы менен мониторинг жүргүзүшөт. Компания мотор майларына анализ жүргүзүү үчүн заманбап лаборатория курууга эле чейрек миллион доллар жумшаган. Ысырапкерчиликпи? Башкача болбойт, анткени алмаштыруу эки эсе кымбатка айлана турган баалуу жабдуу мөөнөтүнөн мурда эскирет.

Техниканы пайдалануудан тышкары айлана-чөйрө үчүн коркунучтуу деп агындылар эсептелет. Үч миңден ашуун адам иштеген ишкана адамдардын өмүрү үчүн дагы, ошондой эле өзүнүн өндүрүшү үчүн дагы абдан көп суу пайдаланаары белгилүү.

«Кумтөрдө» пайдаланылган бардык сууну Петров көлүнөн алышат. Бул жылына болжол менен 6 млн. кубометр суу, б.а. көлгө бир жылдык суунун табигый агымынын 8 пайызы. Бул суунун көп бөлүгү болжол менен 97 пайызы фабрикада алтын ылгоодо текти кайра иштетүү үчүн керектелет. Калган 3 пайызы бул вахталык лагерде жашаган адамдардын керектөөлөрүнө сарпталуучу суу.

Фабрикадан чыккан агындылар түтүк өткөргүч аркылуу калдыктарды сактоочу жайга

Өндүрүштө дайыма жумушчулардын ден соолугуна көзөмөл кылып турушат.

сордурулат. Жылдын жай мезгилинде Кумтөр дарыясын али муз каптай электе агындылар калдыктарды сактоочу жайдан өнөр-жайдан чыккан сууларды тазалоо курулуштарына келип түшөт, ал жерде суунун сапаты нормага чейин жеткирилет (б.а. андагы булгоочу заттардын көлөмү баскычтар аркылуу тазалоонун жыйынтыгында мыйзам боюнча коюлган көрсөткүчтөргө чейин азайтылат). Турак-жай лагериндеги агындылар дагы тазалоодон өтөт, чарбалык-тиричилик агындылар тазалоочу чарбадан тазаланат, андан соң дарыяга кошулат.

Калдыктарды сактоочу жайдын абалына дайыма көз салып турушат. Бул жогорку тыгыздыктагы пленка менен капталган үймө дамба менен курчалган ачык көлмө-тундургучтар. Дамбада эки жүздөн ашуун датчик орнотулган, анын жардамы менен зарылчылык болсо тундургучтардан булганган суунун агып чыгышына бөгөт коюуга болот.

Айтмакчы, Кумтөр дарыясындагы суунун абалына дагы дайыма көз салып турушат. Ишкананын иштеп жаткандыгынан биздин өлкө үчүн бонустарынын бири мөңгүлөргө, аба ырайына, дарыя суусуна жана ошол аймактагы жаныбарлар дүйнөсүнө дайыма көз салуу мүмкүнчүлүгү болду. «Кумтөр» анын адистери, өлчөөлөрү жана отчеттору болбосо, мунун

бардыгына кол жетмек эмес.

Албетте, ишкана үчүн экологиялык иш-чаралар арзанга турбайт. 2013-жылы жаратылышты коргоо иш-чараларына жана айлана-чөйрөнүн абалына мониторинг жүргүзүүгө «Кумтөр» 6,5 млн. доллар короткон. Компанияда кендин өзүнүн аймагында дагы, ошондой эле жалпы аймакта дагы экологиялык мониторинг үчүн жооп берген 25 кызматкерден турган бөлүм бар.

Чаңдын деңгээли экосистемага кандай таасирин тийгизет?

Бул суроого илимий жооп бериш үчүн 2014-жылы «Кумтөр» кенине алып баруучу технологиялык трассада мониторингдин жаңы түрүн ишке киргизди. Узундугу 90 чакырым келген жол Жети-Өгүз районунун Барскоон айылы аркылуу өтөт.

Көз карандысыз эксперттер, коомдук экологиялык уюмдун өкүлдөрү, ошондой эле жаштардын «Жашыл Ой» эко-лагеринин көмөгү менен жолду бойлото ченөөчү приборлордун эки түрү орнотулган. Биринчи прибор – трассадан өткөн автоунаалардын саны жана көлөмдөрү, ошондой эле транспорттун кыймылынын багыты тууралуу маалымат топтойт. Экинчи түрү чаң кармагычтар. Бардык 40 чаң кармагычтарда чаң чогултуу эки багыт боюнча: чаңдын курамы-

на анализ жасоо жана андагы оор металлдардын камтылышына баа берүү боюнча ишке ашырылат.

Изилдөөлөрдүн айкындуулугун камсыздоо үчүн жергиликтүү уюмдардын өкүлдөрү тартылат. Бул приборлор «Кумтөр» тарабынан өкмөткө «Центерра» менен сүйлөшүү процессинде экология маселелери боюнча кеңеш берген «АМЕС» эл аралык консалтинг компаниясынын сунушу менен орнотулган.

Жүргүзүлгөн иштин максаты – чаңдын айлана-чөйрөгө тийгизген таасири тууралуу илимий тастыкталган маалыматтарды алуу. Бардык жыйынтыктар жана ченөөлөр ай сайын «Alex Stuart» көз карандысыз лабораториясына жөнөтүлмөкчү. Лабораториялык бүтүмдөрдүн негизинде жыйынтык чыгарууга жана зарылчылык болсо чара көрүүгө болот.

Калдыктарды жок кылуу – чыгымдардын өзүнчө бөлүмү

«Кумтөрдүн» бардык калдыктары тиричилик, өнөр жай жана уулуу заттарга бөлүнөт. Тиричилик калдыктары – бул тамак-аш калдыктары, кеңсе жана лагердин кагаз материалдары. Өнөр жай – бул негизинен пластик контейнерлери, жыгач, темир-тезек жана шиналар. Уулуу калдыктарга цианиддин таңгактары, аккумуля-

торлор, медициналык калдыктар жана мөөнөтү өтүп кеткен реагенттер кирет.

«Кумтөрдөгү» тиричилик калдыктары күнүнө бир адамга эсептегенде 1,4 кг чейин чыгат. Салыштыруу үчүн: АК-Шда бул көрсөткүч 2 кг, ал эми Монголиядагы жез кенинде – 5,6 кг.

Темир-тезек, жыгач жана иштетилип бүткөн май жергиликтүү подрядчиктерге кайра иштетүү үчүн берилет. 2013-жылдан тарта калдыктардын бул түрлөрү толугу менен б.а. 100 пайызга кайра иштетилет.

Өздөрү иштетүүгө же кайрадан пайдаланууга мүмкүн болгон калдыктар кенде сакталып турат. Бул мөөнөтү аяктаган шиналарга дагы тиешелүү. Темир-тезекке караганда шиналар боюнча иш татаалыраак болуп калды: бүгүнкү күндө КР рыногу шиналарды оңдоонун же аларды отунга кайра айландырууда экономикалык пайдалуу варианттарын сунуштай албайт, ошондуктан шиналар жакшы учурду күтүү менен жүк контейнерлери сыяктуу эле жөн гана жыйналып турат.

Ушул тапта компания курулушу КР тарабынан жактырылган калдыктарды жайгаштыруу үчүн биринчи объектини куруп жатат. Уулуу эмес тиричилик калдыктарын (кагаздан башкасын) жерге көмүшөт. Майлуу ыпыр-сыпыр жана цианиддин таңгактары дагы өзүнчө жайга көмүлөт.

Айлана-чөйрөнү булгабаш үчүн ишканада калдыктарды өрттөө тажрыйбасы токтотулгандыгына үч жыл болуп калды.

Эл аралык эксперттер эмне дешет?

2013-жылдын апрелинде «Кумтөр» боюнча мамлекеттик комиссия «айлана-чөйрөгө компаниянын өндүрүштүк ишмердүүлүгүнүн тескери таасирин» объективдүү баасын алуу үчүн кайрылган эки лабораториядан – Германия жана Словениядан бүтүмдөр келди.

Буга чейин Мамлекеттик комиссиянын буюртмасы менен чет өлкөлүк адистер «Кумтөр» кенинде Европалык Союзда кабыл алынган нормативдик жана стандарттык процедураларга ылайык тандоо жана анализ жүргүзүшкөн болчу. Жыйынтыгында төмөндөгү жыйынтыктарга келишкен: «Алынган суунун үлгүсүндөгү химиялык элементтердин концентрациясы жана цианиддер менен фториддердин концентрациясы табигый геохимиялык көрсөткүчтөр деңгээлине дал келишет».

Кумтөр, Арабел жана Барскоон өзөндөрүнүн сууларынын сапаты көп жагынан Европа Кеңешинин 1998-жылдын 3-ноябрындагы адамдарга арналган суунун сапаты тууралуу 98/83/ЕС Директивасынын жана Европа Парламентинин жана Кеңештин 2008-жылдын 16-декабрындагы суу пайдалануу тармагындагы саясатынын Курчап турган чөйрөнүн Сапаттык Стандарттарынын 2008/105/ЕС Директивасынын чектелген маанилерине көп жагынан дал келишет. Ушундай эле бүтүмдөр немис лабораториясы тарабынан кыртышка карата дагы жасалган.

Йозеф Стефан Институтунун (Словения) лабораториясынын адистери өзүнүн бүтүмдөрүн беришти. «... Айлана-чөйрөдөгү изилденген элементтердин концентрациясынын деңгээли ушундай өнөр жай ишканаларына (Милачич жана башкалар, 2010-ж.) мүнөздүү келген жана айлана-чөйрөнүн булганышын көрсөтүп турган маанилерден төмөн болгон чекте турганын белгилей кетүү керек».

Башкача айтканда, эгерде «Кумтөр Голд Компани» ишканасы Европанын кайсы бир жеринде жайгашкан болсо, анда ал жердеги экологдордо айлана-чөйрөнү булгоо боюнча чочулоолор пайда болмок эмес, анткени бардык көрсөткүчтөр норманын чегинде турат.

КЕН ЖАРАТЫЛЫШКА ТОСКООЛ БОЛБОЙТ

Канчалык парадоксалдуу болбосун бирок, кенде жумуш башталгандан кийин ал аймактагы жаныбарлар жана өсүмдүктөрдүн саны көбөйдү. Жандырмагы жөнөкөй: кен жана аны менен чектешкен аймактын чек арасы – корголуучу аймак. Ал жерде аңчылыкка тыюу салынган, мал жаюу кыйла кыскартылган. Андан тышкары компания, эки жыл мурда «Кумтөр» кызматташуу тууралуу меморандумга кол койгон

дүйнө жүзүндөгү эл аралык жаратылышты коргоочу «Фауна жана Флора Интернешнл» уюму менен биргеликте Сарычат-Эрташ коругуна жардам берүүнү унутпайт. Компания ошондой эле экосистеманы сактоого жана калыбына келтирүүгө багытталган ар кандай жаратылышты коргоо демилгелерин жана долбоорлорун активдүү колдойт. Жакында эле түзүлгөндөрүнүн катарында төмөндөгүлөр бар:

- Ысык-Көл областынын Светлая Поляна жана Жети-Өгүз айыл башкармалыктарындагы бир жарым миң гектар жерди калыбына келтирүү. Бул «Кумтөрдүн» 242 миң доллар бөлгөн Адистерди жана жумушчу күчүн берген Агробизнести жабдуу жана өнүктүрүү кыргыз долбоору (KAED) жана жергиликтүү дыйкандардын биргелешкен иши болчу. Жерди калыбына келтирүү өзүнө ирригациялык системаларды калыбына келтирүү жана кыртыштын түшүмдүүлүгүн калыбына келтирүүнү камтыйт. Бардык ишчаралар аяктагандан кийин бул жерди кайрадан айыл чарба жүгүртүүсүнө кайтарууга болот. Өткөн жылы KAED «Кумтөрдүн» колдоосундагы ушундай иштер Ак-Дөбө жана Липенка айыл башкармалыктарындагы 2 миң гектар аянттагы жер тилкелеринде жүргүзүлгөн.
- Жети-Өгүз жана Тоң районундагы 12 калктуу пункттардагы ирригациялык системаларды калыбына келтирүү. «Кумтөр» бул үчүн техника жана адистерди бөлүп берди.
- Ысык-Көл областынын Тоң районунун Бөкөнбаев айылынын дыйкандары үчүн польшалык карагат жана малинанын 17 миң көчөтүн сатып алуу. Мөмө-жемиш өсүмдүктөрүнүн жалпы баасы 2 млн. 750 миң сомду түздү.
- Айтмакчы, өлкөдөгү жалгыз зоопарк болгон Каракол зоопаркына финансылык жардам. Ушул жылы «Кумтөр» буга 75 миң доллар бөлдү, аны зоопарктын администрациясы жаңы тосмолорду коюуга, кызматкерлер үчүн атайы кийим тиктирүү, тоют сактоо үчүн контейнерлерди жана башка чарбалык муктаждыктарга жумшоону чечти.

Скептиктердин билдирүүлөрүнө карабастан кенден аркарларды көрүүгө болот.

«Кумтөр» көп жылдан бери Каракол шаарындагы зоопаркка жардам берип келет.

Сарычат-Эрташ мамлекеттик коругунун жантаймаларында сейрек кездешүүчү мамыры гүлү өсөт.

«Кумтөрдө» дээрлик бардык жерге колдонулуп жаткан сууну көлдөн алышат.

«Кумтөрдүн» адистери абанын көрсөткүчтөрүнө байкоо жүргүзүп турушат.

РЫСБЕК САТЫЛКАНОВ: «XXII КЫЛЫМДЫН БАШЫНДА КЫРГЫЗСТАНДЫН АТАКТУУ МӨҢГҮЛӨРҮ ТҮБӨЛҮККӨ ЖОГОЛУП КЕТИШИ МҮМКҮН»

Күндүн глобалдуу жылышы Кыргызстандагы мөңгүлөрдүн ээришине алып келди. Эксперттердин пикиринде, бул процессти токтотуу мүмкүн эмес.

Мөңгүлөр климаттын ааламдык өзгөрүүсүнө өзгөчө сезимтал болуп чыкты. Өзгөчө муну ири муздар топтолгон райондордо, анын ичинде Ак-Шыйрак массивинде жүргүзүлгөн байкоолор айдан ачык көрсөтүүдө.

Кыргызстандын атактуу мөңгүлөрүнүн тагдыры тууралуу КирТАГ маалымат агенттигине берген маегинде КРнын УИАсынын Суу маселелери жана гидроэнергетика институту алдындагы Тянь-Шань бийик тоолуу илимий борборунун кызматкери Рысбек Сатылканов айтып берди.

– Бүгүнкү күндө Кыргызстанда канча мөңгү бар жана өткөн кылымдын ортосунан бери алардын саны канчага кыскарган?

– Өткөн кылымдын 60-70-жылдары түзүлгөн Кыргыз ССРинин мөңгүлөр каталогунун маалыматтары боюнча Кыргызстанда жалпы аянты 8009 чарчы чакырым, көлөмү 493 кубокилометр болгон 6771 мөңгү бар экендигин санап чыгышкан, бул республиканын жалпы аянтынын 4,1 пайызын түзгөн. Кыргызстандагы маанилүү мөңгүлөр Нарын жана Сары-Жаз дарыяларынын бассейндеринде жайгашкан. Каталог менен салыштырганда мөңгүлөрдүн саны 4,8 пайызга азайган, б.а. 326 мөңгүгө кемиген. Мөңгүлөрдүн аянты 14,9 пайызга төмөндөгөн, бул 1195 чарчы чакырымды түзөт, алардын массасынын көлөмү 15,4 пайызга кыскарган бул 75,9 кубокилометр. Азыр «Кумтөр» жайгашкан Ак-Шыйрак массивинин мөңгүлөрү 1943-жылдан 2003-жылга чейинки 60 жылдын ичинде 12,5 пайызга кыскарган.

Стационардык баланстык байкоо жүргүзүүлөрдүн маалыматтары боюнча 20-30 жылдын ичинде Кара-Баткакта (Тескей Ала-Тоо тоо кыркаларынын түндүк жантаймасы) мөңгүнүн калыңдыгы орто эсеп менен 18 метрге азайган, б.а. 36 пайызга. Голубина (Кыргыз тоо кыркалары) мөңгүсүнүн калыңдыгы орто эсеп менен 8 метрге жукарган. Абрамов (Алай тоо кыркалары) мөңгүлөрүнүн калыңдыгы 16 метрден азыраак болуп калды. Ак-Шыйрак мөңгү системасы үстүңкү бетинин орто эсеп менен 8,3 метрге төмөндөөсүндө 3,57 кубокилометр кар-мөңгү массасын жоготкон.

– Мөңгүлөр бошогон орунда эмне болуп жатат?

– Мөңгүлөр чегинген жерлерде дээрлик дайыма мөңгү көлдөрү пайда болот. Петров мөңгүсү болжол менен 100 жылдын ичинде ушундай эле аталыштагы узундугу 2 чакырым келген көлдү пайда кылган. Дүйнө жүзүндөгү ири мөңгү көлү Мерцбахердин табияты дагы ушундай, анын көлөмү 300 млн. кубометрден ашуун. Ал Түштүк Эңилчек (Борбордук Тянь-Шань) мөңгүсүнүн этегинде пайда болгон.

– Мөңгүлөрдүн ыкчам ээрип жатышы Кыргызстандагы дарыялардын агын сууларынын көбөйүүсүнө алып келиши мүмкүнбү?

– Ооба, мөңгүлөрдүн тынымсыз эришине байланыштуу мөңгүлөрдүн басымдуу бөлүгүн түзүүчү дарыялардын агымынын көбөйүүсү жүрөт. Мисалы, Чоң-Кызыл-Суу дарыясы 1936-жылдан 2004-жылга чейин андагы агымдар 4 кубометр\сек – 6,4 кубометр\сек чейин көбөйгөн. Жалпысынан республика боюнча дарыялардын суусунун көбөйүүсү байкоо жүргүзүүлөрдүн бардык мезгилинде 6 пайызга өскөн. Республикадагы мөңгүлөрдүн тартылышы сөзсүз түрдө мөңгүлөрдүн азаюусуна, анын жыйынтыгында Кыргызстандын дарыяларындагы суулардын азайышына алып келет.

Биздин маалыматтар боюнча 2025-жылга карата аба-ырайынын температурасы 2,7 градуска жылышы божомолдонсо, Нарын бассейнинин дарыяларынын бир жылдык агып чыгуусу орто эсеп менен 6-7 пайызга, ал эми жайкы агымы орто эсеп менен 13 пайызга кыскарат. Борбор Азиядагы мөңгүлөрдүн жакырлануусунун ылдамдыгы дүйнө жүзүндөгү эң эле бийик көрсөткүчтөрдүн бири болуп кала берет.

Тилекке каршы, климаттын өзгөрүүсүнүн көрүнүшүндө республикада гидрометеорологиялык байкоочу түйүндүн кыскаруусу болуп өттү. Бардык жаратылыш процесстерине байкоо жүргүзүү үчүн заманбап талаптарга жана стандарттарга жооп берген масштабдуу сапаттуу байкоолорду жүргүзүү зарыл.

Мониторинг жүргүзүүгө республиканын өкмөтү дагы, ошондой эле Кыргызстандын аймагында калыптанган чек аралык дарыялардын суу ресурстарын пайдаланган коңшу мамлекеттер да катышууга тийиш.

– Жакынкы бир канча жылдын ичинде чакан мөңгүлөрдүн жоголуп кетүүсү барбы? Божомолдор кандай?

– Климаттын өзгөрүүсүнө карай тенденция сакталууда, ошол эле учурда бул өткөн жүз жылдыкка караганда кыйла сырдуу өтүшү мүмкүн. Биз абал начарласа, температура 4,96 градуска жогорулаганда 2025-жылы Күнгөй Ала-Тоо тоо кыркаларынын мөңгү аянты 76 пайызга, Тескей Ала-Тоо тоо кыркаларынын түндүк жантаймасы 32 пайызга кыскарат деп божомолдоп жатабыз. Нарын дарыясынын бассейнин мөңгүлөрү 50 пайызга чейинки аянтын жоготуп алышы мүмкүн.

Ошол эле климаттык шарттарда 2100-жылы Эңилчек, Семенов, Ак-Шыйрак массиви сыяктуу гиганттардан башка Кыргызстандын мөңгүлөрү түбөлүккө жок болушу мүмкүн.

– «Кумтөр» ишканасынын ишмердүүлүгү жакын жайгашкан мөңгүлөрдүн тезирээк кыскаруусун пайда кылды деп айтууга болобу?

– Кумтөр кениндеги мөңгүлөр, анын ичинде Давыдов мөңгүсү, акыркы 50 жылдын ичинде туруктуу кыскарып бара жатат. Ошол эле учурда кыскаруу темптери өткөн жүз жылдыктын 70-жылдарынын ортосунан баштап тездеген. Мисалы, Петров мөңгүсүнүн аянтынын кыскаруусунун орточо ылдамдыгы 1997-жылдан 2003-жылга чейин 1943 – 1976-жылдарга салыштырмалуу үч эседен дагы көбүрөөк өскөн. Ушундай эле кырдаал республиканын дээрлик бардык мөңгүлөрүндө болуп жатат, башка өлкөлөрдө абал да ушундай.

Мындан улам дал ошол «Кумтөр» кенин иштетүү жакын жайгашкан мөңгүлөрдүн тездетилген кыскаруусуна алып келди деп айтууга негиз жок. Мөңгүлөрдүн деградациялоосу биринчи кезекте климаттык өзгөрүүлөр менен шартталган.

Колдо болгон маалыматтар боюнча Давыдов мөңгүсү жана анын айланасындагы мөңгүлөр боюнча кырдаал жалпы статистикалык алкактан чыкпайт.

Давыдов мөңгүсүнүн кыскарышы 18 жылдын ичинде 3,6 чарчы чакырымды түздү, бул «Кумтөрдү» иштеткенге чейин болгон, климаттын жылышынын эсебинен мөңгүнүн кыскаруусу 1,5 чарчы чакырымды түзмөк. Объективдүү картинага ээ болуу үчүн «Кумтөр» кенинин концессия аймагында мөңгүлөргө мониторинг уюштуруу зарыл.

– «Кумтөр» аймагына мониторинг жүргүзүү боюнча иштер кандай жүргүзүлөт?

– «Кумтөр» кенин иштетүүчү жерге жана анын чет жакаларына биринчи жолку экспедициялык сапар 28-июндан 2-июлга чейин болгон. Бизге объектилерди, карьер, оодарылган музду, жакын жайгашкан Сары-Төр мөңгүсүн, Лысый мөңгүсүн батыш жана чыгыш тарабынан, Петров мөңгүсүн жана Петров көлүн көрсөтүштү. Сары-Төр мөңгүсүнө анын ээрүү тездигин билүү үчүн бийиктиги 3860 – 4110 метр келген рейкаларды орнотуп, GPS сүрөтүн тарттык. Ушундай эле ишти Петров мөңгүсүндө дагы жасадык.

Ушул тапта биз «Кумтөр» кенин концессия аймагына жана Арабел менен Үч-Күл дарыяларынын бассейндерине гидрометеорологиялык байкоолордун жана мөңгүлөргө мониторинг жүргүзүү программасын даярдадык. Беш жыл ичинде биз мөңгүлөргө гляциологиялык мониторинг жүргүзмөкчүбүз.

Акыркы 20 жылда мөңгүгө мониторинг жүргүзүү өлкөдө болгон эмес. Албетте, мындай маалыматтарды алуу оңой эмес. Биздин адистер зарыл болгон маалыматтарды алуу үчүн январдан тарта март айына чейин ай сайын мөңгүлөргө ат менен андан ары лыжа менен чыгышат. Октябрдан тарта декабрга чейин биз мөңгүгө жума сайын чыгабыз, июндан сентябрга чейин вахталык ыкма менен күн сайын байкоо жүргүзөбүз. Адистер 3300 метр бийиктикте жашайт. Биз үчүн «муз доору» жыл бою улана берет!

• БИЗДИН ТАРЫХЫБЫЗ

ЫСЫК-КӨЛДҮН ТАРЫХЫНА ЧӨМҮЛГӨНДӨ

Ысык-Көл көлү Кыргызстандын эң эле кооз жана табышмактуу жерлеринин бири. Ал тууралуу көптөгөн уламыш жана жомоктор жаралган. Элдик жомоктордо кереметтүү көл менен байланышкан окуялар, бул жерлерде ал пайда болгонго чейин жашаган адамдардын мурдагы жашоосу тууралуу баяндалат.

Айганыш Абдыраева

Кийинчерээк окумуштуулар көлдүн түбүнөн суу алдындагы 80ге жакын шаар, сак жана түрк коргондорун, ошондой эле орто кылымдагы көрүстөндөрдү табышкан. Ысык-Көл барган сайын бүткүл дүйнө жүзүндөгү изилдөөчүлөрдү таң калтырып жана көп кызыгуусун туудуруп келет. Бул жерден дүйнө жүзүнүн негизги диндеринин болгондугунун далилдерин дагы таап жатышат.

Тоо кыркалары менен курчалган кристаллдай таза көлдүн сулуулугу ал гана эмес космостон дагы өзүнө тартып турат. Көпчүлүк адамдар үчүн Ысык-Көл үй-бүлөлүк эс алуучу, бош убакытты өткөрүүчү, ден соолукту чыңдоочу жер катары элестейт. Алардын алдында өзүнүн бурчтарында али изилдене элек, барган сайын окумуштууларга, археолог, тарыхчы, теолог, антрополог жана башка илимдин көп багыттарынын өкүлдөрүнө тынчтык бербеген өзүнчө бир «чөгүп кеткен Атлантида» бар экендигин бардыгы эле биле беришпейт.

Ысык-Көл тууралуу жазылган уламыштардын көпчүлүгү, албетте – бул уламыш жана жомоктор, бирок илимий гипотезага негизделген тарыхый божомолдорго ээ болгон уламыштар дагы бар.

Байыркы Ысык-Көлдүн уламыштары жана жомоктору

Көл өзүнүн көп кылымдан бери келе жаткан тарыхын айтып берүүнү каалаган сыяктуу Ысык-Көл көлүндө жашырылган байыркы эстеликтер тууралуу биринчи эскерүүлөр XIX кылымда пайда болгон. Ал кезде жээкке толкундар тарабынан сүрүлүп калган тиричиликтин айрым буюмдары – казандар табылган болчу. Ушундан соң чөгүп кеткен шаарлар тууралуу маалымат окумуштуулардын кесиптик кызыгуусун пайда кылган.

Уламыш боюнча биздин доорго чейин эле Персияны багынтып Александр Македонский Ысык-Көлдүн жээгине атактуу персиялык үй-бүлөлөрдүн ичинен кармалган өзүнүн туткундарын таштоого мажбур болгон, жыйынтыгында алар ушул аймактарда - Барсхан (Барскоон) шаарын курушкан. Шаардын бир бөлүгү убакыттын өтүшү менен суунун алдында калган. Кийимди кооздогон коло жасалгалар, сактардын канжары (акинаки), бүгүнкү күндө Кыргызстандын музейлеринде сакталып турган курмандыкка чалууда колдонулуучу казандар бул жерде сак маданиятынын бар экендигин тастыктап турат.

Изилдөөчүлөрдүн башка версиясы боюнча көлдүн ордунда Борбордук жана Орто Азиянын кубаттуу көчмөн уруусу – усундардын жайы жомоктогу Чигу шаары жайгашкан. Ал байыркы дүйнөдөгү Чыгыштын ири ша-

арларынын бири болгон сыяктуу, анын бийик дубалдарынын артында алтын жалатылган укмуштуудай кооз сарайлар, чиркөө орун алган.

Чындап эле кийинчерээк Түп булуңунун түбүнөн археологдор ири шаардын калдыктарын табышкан. Шаар ийгиликтүү өнүгүп келгендиги тууралуу таш жана коло эмгек куралдары, керамика идишинин, коло күзгүлөрдүн, таштан жасалган жаргылчак сыныктары, куюлган колдон калган шлак, курулуштун таяныч устундары, байыркы мезгилде акчанын ордуна пайдаланылган куйма алтын сыяктуу буюмдар айтып турат. Ушул жана башка буюмдар божомолдуу Чигу шаарынын жашоочуларынын материалдык маданиятынын бай коллекциясын түзөт. Кол өнөрчүлөр жана жер иштетүүчүлөрдүн жомоктогу шаарынын жашыруун сырлары бүгүнкү күндө дагы изилдөөчүлөрдү өзүнө тартууда.

Дүйнөлүк коомчулуктун дагы көбүрөөк кызыгуусун уламыш боюнча Ысык-Көл көлүнүн түндүк жээгинде жайгашкан чөгүп кеткен армян монастырынын жашыруун сыры пайда кылган. 1375-жылы Испанияда картограф Авраам Крескес тарабынан түзүлгөн атактуу Каталон атласында Кыргызстандын бермети тууралуу эскерилет.

«Бул жер Исикол (Ysicol) деп аталат. Бул жерде айтылып келгендей Ыйык Апостол жана евангелист Матфейдин калдыктары сакталган армян бир туугандардын монастыры орун алган», -деп жазган картограф. XIX кылымдын ортосунда эле башталган жана ушул күнгө чейин кыргыз жана эл аралык экспедициялар тарабынан уланып жаткан монастырды издөөлөр ыйык жайдын бар болгондугунун далилдерин чогултуп жатышат.

Көлдүн түндүк-чыгыш жээгинде жарым аралды пайда кылган көптөгөн булуңдардын арасында Күрмөнтү айылынын жанынан жер алдындагы өткөөлдөргө кирүүчү табышмактуу эшиктер табылган. Биздин алдыбызда монахтардын бөлмөлөрү бар байыркы монастырдын катакомба храмы ачылууда. Бул жерден табылган моюнга тагынуучу кресттер, майда коло буюмдар буга күбө болуп турат. Балким, дал ушул жерде орто кылымдагы монастырдын өзгөчө комплекси монастырдын бир бөлүгү, анын чиркөөсү болушу мүмкүн.

Монастырдын жайгашкан жерин так аныктоо үчүн суу алдында дагы, ошондой эле жер үстүндөгү дагы объектилерге ири масштабдуу археологиялык изилдөөлөр зарыл.

Көп жүздүү, али табышмагы чечиле элек Ысык-Көл «National Geographic» изилдөөчүлөрүн өзүнө тартып, алардын божомолу боюнча дал ушул көлдүн түбүндө жайгашкан Тамер-

лан шаары жандуу кызыгууну туудурат. Байыркы чыгыш летопистеринде улуу полководец тууралуу айтылат, анын өзүнүн асыл буюмдарын жана атактуу туткундарды сактаган сарайларынын бири Ысык-Көлдүн жээгинде жайгашкан. Чөккөн шаардын урандыларын Баетовка айылынын жашоочулары табышкан, алар анча терең эмес жерден эски кыштарды алып чыгып тиричиликке пайдаланышкан. Кийинчерээк бул жерлерден кыштан жасалган дубалдын бир бөлүгүн табышкан. Балким, бул Самарканддагы Шахрисабз сыяктуу жана ал гана эмес улуу жеңип алуучу ал жерде эс алууну жакшы көргөн Тадж-Махал сыяктуу архитектуралык шедеврлерге окшогон Тимуриддердин стилинде курулган эң кооз замок болушу да мүмкүн.

Тору-Айгыр шаарчасында жайгашкан орто кылымдагы Сикүль шаарын уникалдуу деп атоого болот. Азыр анын урандылары жер алдындагы бөлүктө, ошондой эле суу алдында дагы жатат. Анын суу алдындагы бардык бөлүгүндө керамиканын сыныктары бар. Чөмүлгөндө дээрлик кум жана балыр басып калган урандыларды эле көрбөстөн, ошондой эле суунун агымы жууп кетип жаткан курулуштардын калдыктарын, дубалдарды жана бузулган курулуштарды көрүүгө болот. Көптөгөн ачууларды жасаган адис-археологдор үчүн анын таасири унутулгус.

Ысык-Көлдүн алдындагы музей

Уламыштагы чөгүп кеткен шаарлардын табышмагы жана жашыруун сырлары дайвингди сүйүүчүлөрдү өзүнө тартпай койбойт.

Дайвинг бүткүл дүйнө жүзүндө туризмдин келечектүү багыттарынын бири катары эсептелет, эгерде буга тарыхый курамды кошо турган болсок, анда мындай эстетикалык ырахаттанууга баа жетпейт.

Мындан көп мезгилдер мурда эле суу алдындагы музей түзүү идеясы пайда болгон. Ал жерде эң эле белгилүү суу алдындагы табылгалардын репродукциялары, ошондой эле чөктүрүлгөн кыштактардын биринин жарым-жартылай реконструкциясы жайгашары болжолдонууда. Археолог Дмитрий Лужанскийдин пикиринде музей бардык суу алдындагы табылгалардын тарыхын кучагына алышы мүмкүн. Бул албетте, бүткүл дүйнө жүзүнөн келген дайверлердин кызыгуусун арттырат. Ошентип Кыргызстанда туризмдин дагы бир багыты чыйыр салат.

Бүгүнкү күндө илимий экспедицияларга каалаган адам кошула алат, ал убакыт машинасынын жардамы менен орто кылымга которулгандай болуп «чөгүп кеткен Атлантиданы» өз көзү менен көрө алат.

Ысык-Көл эң эле бекем сырын өзүндө сактоо менен өзүнүн жашыруун сырларынын бир бөлүгүн гана ачты. Ал эми биздин милдет – анын суу алдындагы дүйнөсү менен мүмкүн болушунча жакыныраак таанышуу.

Сүрөт «Чигу» суу алдындагы археология музейинин өкүлү Дмитрий Лужанскийден алынды.

БАЛДАР БУРЧУ

ТАБЫШМАКТАР

Тунуктугу айнектей,
А бирок терезеге коё албайсың.

(Муз)

Дарбаза жанында абышка,
Жылуулукту алып кетти алыска.
Өзү чуркабайт,
Туруп турууну да буюрбайт

(Суук)

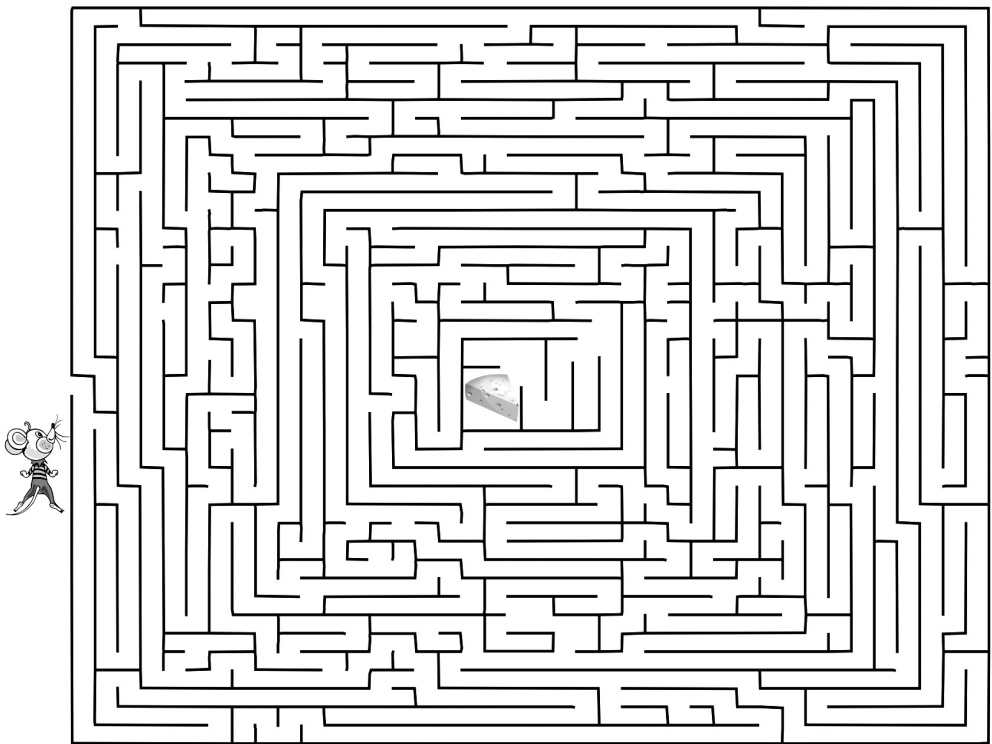
Балатыга оюнчуктар илинип,
Маскарапоз шартылдатып аттырат.
Элдин баары шапар тебет, каткырат!
Бул эмне майрам эле? Ойлон, тап!

(Жаңы Жыл)

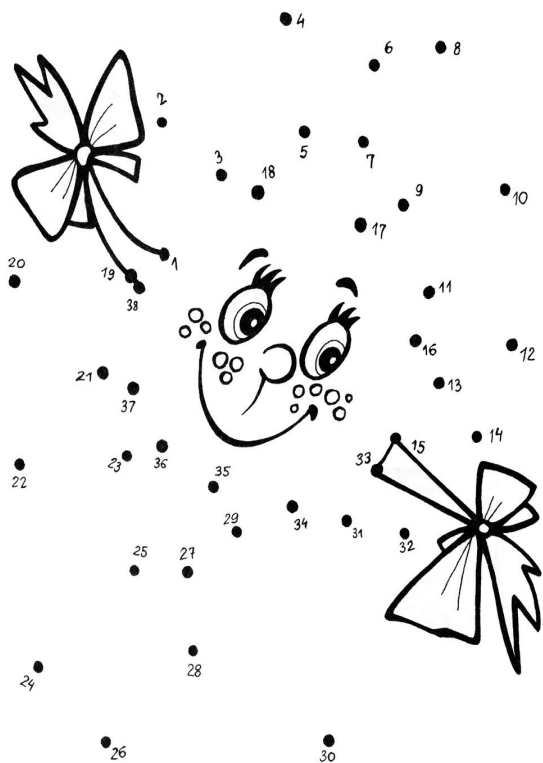
Ал кирпиче окшошот,
Кирпи сындуу тикенектүү ийнелүү,
Тобурчак анын мөмөсү.
Жаңы Жылдык майрамда
Ортого туруп берсе деп
Кыздар, балдар күтүшөт.

(Жаңы жылдык балаты)

ЛАБИРИНТ

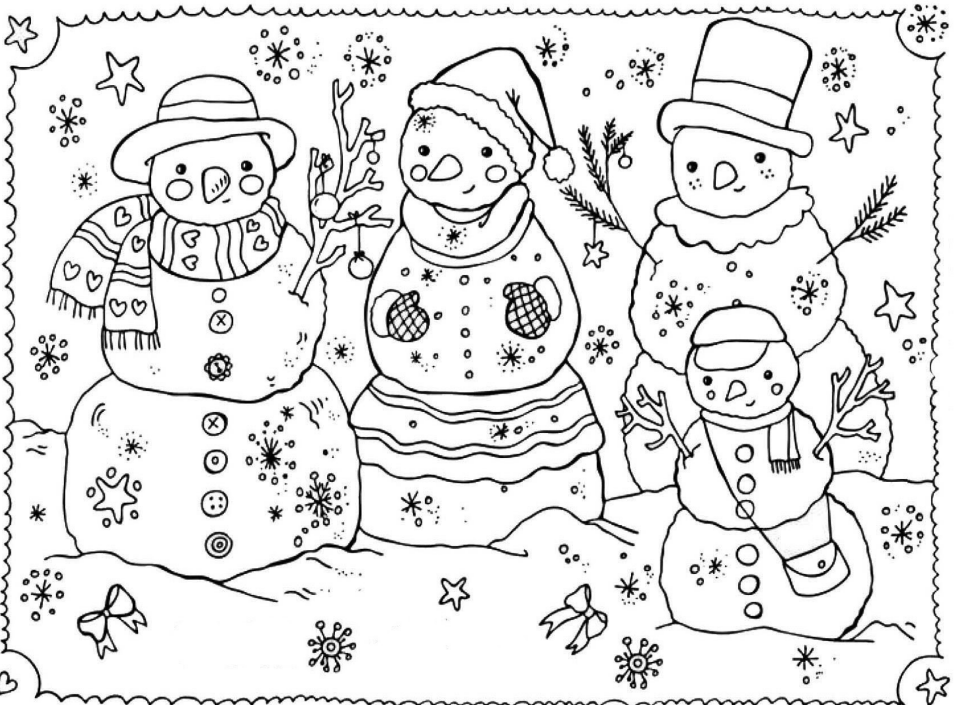
БИРИКТИР

10 АЙЫРМАЧЫЛЫКТЫ ТАПКЫЛА

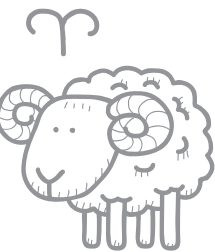

БОЁГУЛА

КОЙ ЖЫЛЫНЫН ТӨЛГӨСҮ

2015-жылы бизди эмнелер күтөт?

КОЙ

Бизнес/жумуш/каражат. Ушул жылы кой абдан активдүү болот, ошол эле учурда алардын көңүлү дайыма бир темадан экинчи темага бурулуп турат. Жыйынтыгында бир жыл ичинде абдан көп нерсеге жетишет жана бардыгынан тигил же бул түрүндө пайда табышат.

Акчалай пайда тууралуу айтсак, жыл дээрлик ийгиликтүү болот! Өзүн жумушчу ыргакка бура ала турган жана максатына өжөрлүк менен илгерилей турган Койлор үчүн жыл пайдалуу болот.

Жеке жашоо. Ушул жылы Койлор үчүн өнөктөштүк мамилелер эң эле маанилүү темалардын бири болот. Ал дээрлик бардыгында өзгөрүп, бир сапаттан экинчисине өтүп турат. Кой белгисинин алдында төрөлгөндөр никелешүү чечимине келишет.

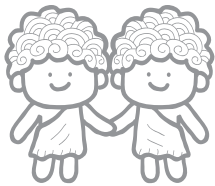

БУКАЧАР

Бизнес/жумуш/каражат. Көпчүлүк Букачарлардын бизнеси жакшы жүрөт, кээде ал гана эмес бардыгы өзүнөн өзү жүрүп жаткандай сезилет. Эгерде сиздин пландарыңыз кандайдыр бир кокустан болгон кырдаалдан бузулуп жаткан болсо, сиз чындап эле ушуну менен алектенишиңиз керекпи же жокпу ойлонуңуз. Өзүнүн ишинде алар чыныгы кесипкөйлөр экендиги менен мактана ала турган букачарлар жакшы айлык акыдан үмүт кылса болот.

Жеке жашоо. 2015-жыл жалгыз бой Букачар өзүнө жубай табуусу үчүн ийгиликтүү учур. Букачарларда активдүү жеке жашоо жана мамилелер болот, бир канча талапкерлер колун сурашат. Никеден турган букачарлар «мыкты –жакшынын душманы» экендигин эстен чыгарбоосу керек. Эч нерсеге татыбаган курулай кызганычтын айынан көптөн бери келе жаткан мамилеңизди бузуп алышыңыз мүмкүн. Ошондуктан бардыгын «колдоймун» жана «каршымын» деп салмактагыла.

II

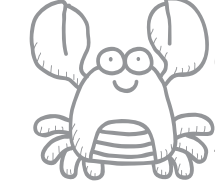

ЭГИЗДЕР

Бизнес/жумуш/каржы. Жылдын биринчи жарымында Эгиздер жылдызынын өкүлдөрүнүн кесиптик ишмердүүлүгү ийгиликтүү болот. Эгерде сиз чоң нерсеге жетүүнү кыялдансаңыз жасап жаткандарыңызга жан дилиңиз менен мамиле кылыңыз. Жылдын экинчи жарымы тынчыраак болот. Кирешелер абдан ар түрдүү болуп, акчалар бир жылдын ичинде бирдей эмес деңгээлде бөлүштүрүлөт: «бирде көп, бирде аз». Ошондуктан алдын ала «турукташтыруу фондун» түзүү керек. Анткени, 2015-жылы алынган насыя жана карыздар абдан кыйынчылык менен кайтарылат. Эгерде сиз карыз болгон адамдын абалын жаман көрсөңүз өзүңүздүн каражатыңыз менен жашоого аракеттениңиз.

Жеке жашоо. Жылдын экинчи жарымында көптөгөн Эгиздер мамилелерде кандайдыр бир жаңы нерсени сезишет. Сиз жакындашып жана бири-бириңизди жакшы түшүнөсүз.

☾

БӨЙӨН

Бизнес/жумуш/каржы. Бөйөндүн кесиптик ишмердүүлүгүндө 2015-жылы көп жаңы нерселер болот, балким, адаттан тышкары жана тааныш эмес нерселер болушу мүмкүн. Бирок бул алар кесибин же ишмердүүлүк тегин алмаша тургандыгын билдирбейт. Алар тескерисинче, эски бизнестин алкагында жаңы ыкмаларды пайдаланышат. Жылдын биринчи жарымында кыймылсыз мүлк тармагында алектенгендердин бизнеси жакшы жүрөт. Маалымат, байланыштар жана коммуникациялар менен алектенген жылдыз өкүлдөрүндө кыйынчылыктар болушу мүмкүн. Жылдын экинчи жарымында бардыгы тескери болот. Жылдын биринчи жарымында Бөйөндүн көпчүлүгүндө финансылык жактан өзгөчө ийгиликтүү болсо, экинчи жарымында киреше азыраак, ошол эле учурда тынчыраак болот. Акча жана инвестиция салууга мүмкүнчүлүк түзүлүп, пайдалуу болот.

Жеке жашоо. Финансылык маселе сиз менен сүйүктүүүздүн ортосунда келип чыгышы мүмкүн, жеке жашооңузда капчыктын өлчөмүн эске албоого аракеттениңиз. Сүйүктүүлөрдү бул үчүн баалашпайт. Ошондо силердин мамилелерде бардыгы эң сонун болот.

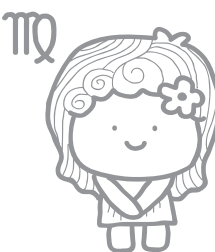

АРСТАН

Бизнес/жумуш/каржы. Бизнесте Арстандар көпчүлүк маселени өз алдынча чечүүгө, жоопкерчиликти өзүнө алууга мажбур болот. Бул оңой эмес, ошол эле учурда көп нерсеге жетишүүгө болот. Бирок Сизге ишене турган пикирлештердин жакшы командасы керек. Жылдын биринчи жарымында Арстандар финансы боюнча тынчсызданмакчы. Бул акча жок болот дегенди түшүндүрбөйт. Бирок аларды туура бөлүштүрүү керек. Бизнеске салууга боло турган, үй-бүлөгө жумшай турган, запаска сактай турган каражатты туура бөлүштүрүү керек.

Жеке жашоо. Арстандарга өнөктөштөр менен болгон көйгөйлөргө арыздануу күнөө болот. Дал ошол 2015-жылы сиздерге бири-бириңиздерди жетишерлик жакшы түшүнүүгө тоскоол боло турган кырдаалдар жок. Өнөктөштөр бардык көйгөйлөрдү чечүүдө эпке келишет. Дал ошолор үйдө эле эмес, иште дагы жардамчы жана үзөңгүлөш болушат.

Жеке жашоо. Арстандарга өнөктөштөр менен болгон көйгөйлөргө арыздануу күнөө болот. Дал ошол 2015-жылы сиздерге бири-бириңиздерди жетишерлик жакшы түшүнүүгө тоскоол боло турган кырдаалдар жок. Өнөктөштөр бардык көйгөйлөрдү чечүүдө эпке келишет. Дал ошолор үйдө эле эмес, иште дагы жардамчы жана үзөңгүлөш болушат.

БИЙКЕЧ

Бизнес/жумуш/каржы. 2015-жылы Бийкечтерди тегиз жана аздыр-көптүр тынчыраак мезгил күтөт. Жаңы жылда Бийкечтер бюджетти туура эсептеши керек. Чыгашаларды пландоосу абзел. Чөнтөктүн чоң көлөмүнө карап адашып калбагыла. Анткени

бул бүгүнкү эмес, кечээки күндүн салымы эмеспи.

Жеке жашоо. Бийкечтин жеке жашоосу саны боюнча дээрлик бирдей, бирок, сапаты, категориясы боюнча карама-каршы экиге бөлүнөт. Өзүнүн өнөктөштөрүнө кулак салгандар көйгөйлөргө туш болбойт. Аныкы жана жаңылыш болгон эки пикир бар деп эсептегендер өзүнүн пикири менен жалгыз калуу коркунучунда.

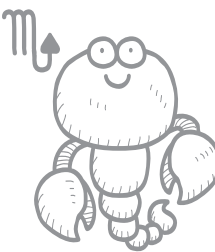

ТАРАЗА

Бизнес/жумуш/каржы. Таразаларда жылдын биринчи жарымында абдан жакшы кирешелер болот, бул бизнести жөнгө салуу менен байланыштуу. Алар ири сатып алууларды, анын ичинде кыймылсыз мүлк сатып алууну ишке ашыра алышат.

Акчаны бизнести өнүктүрүүгө салууга болот. Чынында жылдын экинчи жарымында чыгашаларды абайлаш керек. Сиз кийин сизге кереги тийбеген же жакпай калган буюмду сатып алышыңыз мүмкүн.

Жеке жашоо. Жылдын биринчи жарымында Таразалардын, өзгөчө бул белгинин жаңы эле мамиле түзүп жана бири-бирин таанып жаткан өкүлдөрүндө өнөктөштүк мамилелери дээрлик тынч болот. Экинчи жарымы сиздин кыжырданууңуз жана сабырсыздыгыңыздан келип чыккан карама-каршылыктар менен татаалдашат, бирок бул маселени сүйүктүүңүздү түшүнүү аркылуу чечүүгө болот.

ЧАЯН

Бизнес/жумуш/каржы. 2015-жылы Чаяндар бизнесте абдан көп ийгиликтерге жетишет. Бул колдогу бизнесин кеңейтүү, жаңысын ачуу же сатып алуу болушу мүмкүн. Көптөгөн Чаяндар кызматтан жогорулашат. Жылдын экинчи жарымы каржы жагынан жагымдуу болот. Сиздин киреше өсөт жана бул буга чейин көрүлгөн аракеттердин мыйзам ченемдүү жыйынтыгы болот.

Жеке жашоо. Чаяндардын жеке мамилелери кайсы бир материалдык түскө ээ болушу мүмкүн. Бул жылдыздын алдында төрөлгөн эркектер дагы, аялдар дагы пайдалуу никеге туура алышат. Бирок эч убакта үй-бүлөлүк бакытты акча курбай тургандыгын унутууга болбойт.

ЖААЧЫ

Бизнес/жумуш/каржы. Жаачылардын бизнестеги иштери 2015-жылы татаалдашат. Коркунуч жана олуттуу көйгөйлөр бар, бирок өжөрлүк жана эмгек Сизге жагымсыз окуялардан качууга жардам бере тургандыгын унутууга болбойт. Мунун жардамы

менен кирешелер жакшы болот, бирок туруктуулукка жана кирешенин өсүшүнө басым жасоонун кереги жок.

Жеке жашоо. Жаачылардын жеке мамилелери бир кылка эмес өнүгөт. Жакында эле түзүлгөн жуптар өздөрүн аздыр-көптүр жакшы сезишет. Негизинен тобокелчиликке тажрыйбасы бар жуптар дуушар болушат. Балким, жаачылар алардын өнөктөштөрүнө көңүл буруу жетишпей жаткандыгын сезбей калышы ыктымал.

ТЕКЕЧЕР

Бизнес/жумуш/каржы. Текечерлерде жылдын биринчи жарымында бизнес өсүп жана өнүгө берет. Сизде жаңы идеялар, мүмкүнчүлүктөр болуп, жаңы адамдар келишет. Августтун ортосунан баштап октябрдын аягына чейинки мезгил жоготууларды алып келиши мүмкүн дал ушул мезгилде бизнес үчүн жана деги эле

Текечер үчүн адис же анын ичинде бир нерсенин кожоюну катары зыяндуу чечимдер кабыл алынышы мүмкүн. Өзгөчө Ай жана Күн тутулуусу өтө турган сегизинчи жана 24-октябрга жакын убакытка көңүл буруу керек. Карызга акча албоого аракеттениңиз, бул акчаларды кайтаруу абдан кыйын болот.

Жеке жашоо. 2015-жылдын Текечерлер үчүн келечеги аз болмокчу. Сиз өзүңүзгө узак жана олуттуу мамилелер үчүн жуп таба алышыңыз күмөн. Ошол эле учурда сиздин өнөктөшүңүз бар болсо, анда мамилелериңиз көңүлсүз жана бир түрдүү болсо дагы туруктуу болот. Өзүңүздүн сүйүктүүңүз менен өз ара мамилелерди бекемдөө үчүн жалпы хобби таап, кандайдыр бир иш менен бирге алектениңиз.

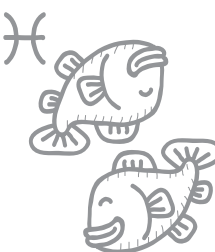

СУУ ПЕРИ

Бизнес/жумуш/каржы. Иштерде, бизнесте, кесипте ийгиликке жетишүү үчүн Суу периге тобокелчиликке барууга туура келет. Бул өзгөчө жылдын экинчи жарымына таандык. Бардык тобокелчиликтер өзүн актайт. Процесстердин өнүгүү динамикасына

көңүл бургула. Эгерде бир нерсе биринчи жолкуда, экинчисинде дагы оңунан чыкпаса, улантпаңыз. Сиз такыр башка жакка бара жатасыз.

Жеке жашоо. Жеке жашоодогу өнөктөштүк мамилелер бизнестегиден жаман болбойт: конструктивдүү, тегиз, өз ара пайдалуу болот. Бул тизмеде эмоционалдуулук, жөнөкөй адамдык жылуулук жетишпейт. Бирок аба жылдыздарында мындай мезгилдер нормалдуу көрүнүш болуп саналат.

БАЛЫКТАР

Бизнес/жумуш/каржы. Эгерде Балыктардын өзүнүн бизнеси бар болсо, анда 2015-жылы сиз анын өнүгүүсүнүн жаңы толкунун сезесиз. Эмгек жана коммерциялык ишмердүүлүктөн ушул жылы Балыктардын кирешеси жакшырат. Ал эми акча салуулар чөнтөккө олуттуу таасирин тийгизет, эгерде акча салган тармакты туура эмес тандап алсаңыз, жыйынтыгы жакшы болбойт.

Жеке жашоо. Балыктарда өзү үчүн идеалдуу өнөктөш табуу мүмкүнчүлүгү бар. Бул өзгөчө өзүнүн теңин табууну каалаган жылдыз өкүлдөрүнө таандык. Бул интеллектуалдык, маданий же финансылык деңгээл экендигинен көз каранды болбойт. Көпчүлүк Балыктарда сиздикиндей суроо-талапка жана көз караштарга ээ болгон «өзүнүн» адамын табуу мүмкүнчүлүгү бар.

• ЖАШОО ЧӨЙРӨСҮ

«АК ИЛБИРСТИН ИЗИ МЕНЕН» ЭКОДОЛБООРУ

Билип жана коргоо үчүн...

«Күмүш керемет», «тоолордун кожоюну» же «чаарала толкун» – эл арасында Жерде жашаган жапайы мышыктардын эң эле сейрек кездешүүчү өкүлү ак илбирсти ушинтип аташат. Мындай сулуу жырткыч 13 мамлекеттин аймагында гана жашайт. Ал Кызыл китепке эчак эле киргизилген. Бирок, «кар мышыкты» көргөндөр аз, ал планетада аз эле санда калганы үчүн эмес, изилдөөчүлөр 3,5 миңден 6 миңге чейинки санды жана Кыргызстандын тоолорунда болгону 300 илбирс бар экендигин айтышат. Илбирстер жашынып жүргөндүктөн алар жашаган жерлерге жетүү кыйын. Ошондуктан аларды көрүү кыйынга турат.

«Ак илбирстин изи менен» басуу демилгеси кыргызстандык фотожурналист Владислав Ушаковго таандык. Кыргызстандын фотожурналисттеринен турган демилгечи топту чогултуп, «Бугу-Эне» жапайы жаныбарларды коргоо фонду, Глобалдык Экологиялык Фонд - ГЭФ Кыргызстан жана «Кумтөр Голд Компани» ишканасынын колдоосуна таянуу менен ал сейрек кездешүүчү жаныбар жашаган жерлерге бир канча жолу фотоэкспедицияларды өткөрдү.

Өз ишине берилгендердин ишинин жыйынтыгы ак илбирс тууралуу илимий-популярдуу китепти басуу, ilbirs.info сайты, балдар сүрөттөрүнүн конкурсу жана бир канча фотокөргөзмө өткөрүү болду. Биринчиси жайында Бишкекте болду, ал эми азыр экспозициянын кыскартылган варианты дээрлик 100 фото эмгектердин арасынан 40 даанасы Рязанда көргөзмөдө. Бул иш-чара россиялыктардын кызыгуусун жаратты.

– Булар уникалдуу сүрөттөр, – деп Рязандагы көргөзмөнүн ачылышында Кыргыз Республикасынын Россиядагы Атайы жана толук ыйгарым укуктуу элчисинин кеңешчиси Анвар Токтоходжаев белгиледи. – Ак илбирс үч миң метрден көбүрөөк бийиктикте жашайт, ушундай шарттарда мындай кадрларды кармап калмак турсун, басуу дагы кыйын!

Ошондой эле долбоордун алкактарында балдардын стол оюнун, «Ак кар баскан чокулардын кожоюну» китебинин экинчи басылышын чыгаруу жана Кыргызстанда «Ак илбирстин музейин» түзүү күтүлүүдө.

Максаты – мындай сулуу жаныбар тууралуу мүмкүн болушунча адамдар көбүрөөк биле тургандай кылуу.

